

SAVONIA

■ OPINNÄYTETYÖ - AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA

"ÄITI, ME MENNÄÄN VAN- HUSTEN ESIKOULUUN!"

Lasten ja vanhusten yhteiset toimintatuokiot

TE -
KIJÄ:

Tarja Tikkanen

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma	
Työn tekijä Tikkanen Tarja	
Työn nimi "Äiti, me mennään vanhusten esikouluun!" Lasten ja vanhusten yhteiset toimintatuokiot.	
Päiväys	3.12.2015
Sivumäärä/Liitteet	33/2
Ohjaaja Kukkonen Kristiina	
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani Ivola-Säätiön vanhusten päivätoiminta/Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Yhteiskunnassamme vanhusten ja lasten välinen vuorovaikutus jää usein vähäiseksi. Sosiaaliset suhteet ja vuorovaikutus eri-ikäisten kanssa vahvistavat yksilön itsetuntoa sekä pitävät yllä toimintakykyä ja hyvinvointia. Sukupolvien väliset kohtaamiset lisäävät lapsen suvaitsevaisuutta ja myönteisyyttä erilaisuutta kohtaan sekä monipuolistavat lapsen käsitystä vanhuksista ja vanhenemisesta.</p> <p>Toiminnallisessa opinnäytetyössä järjestettiin vanhuksille ja lapsille yhteisiä toimintatuokioita. Toimeksiantajana opinnäytetyössä oli Ivola-Säätiön vanhusten päivätoiminta ja yhteistyökumppanina Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti. Opinnäytetyön tarkoituksena oli järjestää lasten ja vanhusten normaalista arjesta poikkeavaa toimintaa ja lisätä heidän mahdollisuuttaan vuorovaikutukseen eri ikäpolvien kanssa. Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä osallisuutta molemmissa ryhmissä ja saada aikaan hyviä kohtaamisia, jotka ovat merkityksellisiä molemmille asiakasryhmille. Tavoitteena oli myös yhteistyön jatkuminen päiväkodin ja vanhusten päivätoiminnan välillä.</p> <p>Lapset ja vanukset suunnittelivat toimintatuokiot itse. Neljä tuokiota pidettiin vanhusten päivätoiminnan tiloissa Ivola-Säätiön palvelukeskuksessa. Tuokiot sisälsivät laululeikkejä, askartelua ja työskentelyä päiväkodin välineistöllä. Tuokioita arvioitiin havainnoimalla lasten ja vanhusten viihtyvyyttä toiminnan aikana ja haastatteleamalla molemmat ryhmät erikseen toiminnan jälkeen. Arvioinnin perusteella sekä lapset että vanukset viihtyivät toimintatuokioissa ja olisivat kiinnostuneita jatkamaan yhteistyötä. Vanhuksille toimiminen lasten kanssa oli merkityksellistä ja antoi elämäniloa. Lapset saivat uudenlaisia kokemuksia ja heidän vuorovaikutustaitonsa vanhusten kanssa paranivat.</p>	
Avainsanat Vuorovaikutus, esiopetuksen eettinen kasvatus, hyvä kohtaaminen, osallisuus	

Field of Study Social Services, Health and Sports			
Degree Programme Degree Programme in Social Services			
Author Tikkanen Tarja			
Title of Thesis "Mom, we are going to old people's pre-school!" Joint activity moments with children and the elderly.			
Date	3.12.2015	Pages/Appendices	33/2
Supervisor Kristiina Kukkonen			
Client Organisation /Partner Ilvola Foundation's day centre for the elderly/Kirkkopuisto Montessor kindergarten			
<p>Abstract</p> <p>In our society interaction between the elderly and children is often marginalized. Social relations and interaction with people of different ages can strengthen individual's self-esteem, maintain functional capacity and well-being. Intergenerational practice increases the child's tolerance and positive attitudes towards differences, as well as diversifies the child's perception of the elderly and the aging.</p> <p>In this functional thesis active moments were arranged for the elderly and children. The client organization in this thesis was Ilvola Foundation's day center for the elderly and the co-operation partner was Kirkkopuisto Montessor kindergarten. The purpose of this thesis was to arrange to children and the elderly activities which differ from their normal day routines and to increase their possibilities to be in interaction with people of different ages. The aim in this thesis was to increase inclusion and achieve good encounters, which were meaningful for both groups. Another aim was that co-operation between kindergarten and day center for the elderly would continue.</p> <p>Children and the elderly planned the interactive moments themselves. Four moments were organized in Ilvola Foundation's day center. The moments included song plays, hobby crafting and using in the equipment of the kindergarten. The moments were evaluated by observing the enjoyment during the moments and interviewing both groups after the moments. Based on the evaluation, children and the elderly enjoyed the sessions and were interested in continuing the co-operation. For the elderly the activity moments with children were meaningful and gave them some joy of life. Children got new experiences and their interaction skills with the elderly improved.</p>			
<p>Keywords</p> <p>Interaction, ethic orientation of pre-school education, good encounter, inclusion</p>			

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
2	OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET JA KONTEKSTI.....	8
2.1	Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminta	8
2.2	Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti	8
3	ELÄMÄNILOA JA SUVAITSEVAISUUTTA OSALLISTAVALLA SUKUPOLVITYÖLLÄ.....	10
3.1	Vanhusten ja lasten välinen vuorovaikutus	10
3.1.1	Sukupolvien välisen vuorovaikutuksen merkitys ikääntyneelle	11
3.1.2	Sukupolvien välisen vuorovaikutuksen merkitys lapselle.....	13
3.1.3	Muistelutyö ja toiminnalliset menetelmät osana sukupolvityötä	14
3.2	Varhaiskasvatus ja esiopetuksen eettinen kasvatus	15
3.3	Hyvä kohtaaminen	16
3.4	Osallisuus.....	17
4	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS.....	19
4.1	Tarpeen tunnistaminen ja ideointivaihe	20
4.2	Kehittämisvaihe	20
4.3	Viimeistely- ja toteutusvaihe	21
5	OPINNÄYTETYÖN TOIMINNALLINEN OSUUS	22
6	TOIMINTATUOKIOIDEN ARVIOINTI	26
6.1	Havainnointi	26
6.2	Tuokioiden jälkeiset mielipiteet	27
6.3	Haastattelut.....	27
6.4	Eettisyys ja luotettavuus.....	29
6.5	Johtopäätöksiä toiminnasta	29
7	POHDINTA.....	31
	LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT	34
	LIITE 1: TEEMAHAASTATTELURUNKO.....	37
	LIITE 2: LUPALOMAKE LASTEN VANHEMMILLE	38

1 JOHDANTO

Yksin kotona asuvan vanhuksen yhteydenpito omaisten kanssa jää joskus vähäiseksi. Pitkät välimatkat, avioerot ja kiireinen arki vähentävät nyky-yhteiskunnassa erityisesti lasten ja isovanhempien tapaamisia. Kun omaiset eivät ole riittävän usein yhteydessä yksin asuvaan vanhukseen, saattaa ikääntynyt kokea yksinäisyyttä ja yhteiselämästä syrjäytymistä. Suomessa vanhusten yksinäisyysongelma on havaittu. Esimerkiksi Suomen evankelis-luterilainen kirkko on julkaissut Kirkon sosiaalifoorumin teesit edistämään vanhuspalveluita. Kahdessa ensimmäisessä teesissä käsitellään ikääntyneiden ihmisarvon, ihmissuhteiden ja osallisuuden merkitystä hyvän elämän saavuttamiseksi. Kolmannessa teesissä korostetaan perheiden välisten yhteyksien tärkeyttä vanhusten hyvinvoinnille. Lisäksi vuonna 2013 osa Yhteisvastuukeräyksen tuotosta kohdistettiin vanhusten yksinäisyyden vähentämiseen. (Kirkkopalvelut ry 2013; Kivelä ja Vaapio 2011, 107.)

Yksinäinen vanhus voi tuntea tarpeettomuuden ja arvottomuuden tunteita. On tärkeää, että vanhukSELLA on seuraa ja vuorovaikutusta eri-ikäisten ihmisten kanssa. Sosiaaliset suhteet vahvistavat itse-tuntoa ja lisäävät kiinnostusta olla vuorovaikutuksessa sukulaisten lisäksi myös ystäviin. Niiden on todettu vaikuttavan vanhuksen fyysiseen ja psyykkiseen toimintakykyyn. Lisäksi sosiaaliset suhteet ovat niin sanottuja merkityssuhteita, jotka rikastuttavat ja antavat voimia jokapäiväiseen elämään. Mielekäs elämä pitää yllä vanhuksen toimintakykyä, mikä mahdollistaa kotona asumisen mahdollisimman kauan. (Kauppila 2012, 40–41.)

Yksi keino vanhusten hyvinvoinnin tukemisessa on heille suunnattu päivätoiminta, jonka tavoitteena on muun muassa vanhusten sosiaalisten suhteiden ylläpito. Heillä on päivätoiminnan kautta mahdollisuus saada myönteisiä kokemuksia ja elämyksiä sekä vertaistaan seuraa, mikä pitää yllä sosiaalista toimintakykyä. Ryhmässä toimiminen vähentää yksinäisyyden ja turvattomuuden tunnetta sekä lisää arjessa tarvittavia voimavaroja. Yksinäisyyttä vähentävä ja sosiaalista hyvinvointia lisäävä toiminta onkin yksi parhaista keinoista ikääntyneen terveyden edistämiseen. (Brand, Holmi ja Kuikka 2013, 7; Hansen 2015, 9.)

Kuntien huono taloustilanne on vaikuttanut siihen, että taloudelliset arvot ovat korostuneet yhteiskunnassamme. Ehkä eniten tästä ovat kärsineet vanhukset ja lapset, kun heille suunnatuista palveluista on säästetty. Myönteisen suhtautumisen aikaansaamiseksi ja ikäsyrjinnän poistamiseksi olisi tärkeää lisätä totuudenmukaista tietoutta kansalaisten ja kuntien päättäjien keskuudessa. Kirsti Ijäsken (2014, 50) mukaan vasta sitten kun vanhukset nähdään voimavarana, kuluerien asemesta, voivat asenteet muuttua myönteisiksi. Päättäjien arvoasenteet ja vanhuskäsitys ohjaavat päätöksentekoa suhteessa palveluiden laatuun ja määrään. Hyvälaatuiset vanhuspalvelut edellyttävät kuitenkin meidän kaikkien myönteistä suhtautumista iäkkäisiin ja heidän arvostamistaan yhteiskunnassa. (Kivelä ja Vaapio 2011, 229.) Tämän vuoksi on tärkeää, että ihmisten asenteisiin vaikutetaan kaikin mahdollisin keinoin vanhusten ja lasten arvostuksen lisäämiseksi.

Ollessani ammatillisessa harjoittelussa Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminnassa toivoivat asiakkaat enemmän lasten vierailuja toimintapäivien aikana. Halusin vastata toiveeseen ja järjestää opinnäytetyössäni yhteisiä toimintatuokioita lasten ja Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminnan asiakkaiden kesken. Esitin ideani vanhusten päivätoiminnan vastaavalle ohjaajalle ja hän innostui asiasta. Yhteistyökumppanina opinnäytetyössä oli Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti, jossa olen tehnyt palveluvastaavan sijaisuuksia ja suorittanut sosionomiopintojen orientoivan harjoittelun.

Lasten vierailuja on päivätoiminnassa vähän, koska näiden kahden asiakasryhmän aikatauluja on haastavaa yhdistää. Päivätoiminnassa on käynyt lapsia laulamassa, mutta vain harvoin, ja vuorovaikutus lasten ja vanhusten välillä on jäänyt pinnalliseksi. Halusin järjestää lapsille ja vanhuksille muutamia toimintatuokioita, jotta vuorovaikutus olisi syvempää ja he ehtisivät tutustua toisiinsa.

Toiminnallisen opinnäytetyön tarkoitus oli järjestää vanhuksille ja lapsille heidän normaalista arjestaan poikkeavaa toimintaa ja lisätä heidän mahdollisuuttaan vuorovaikutukseen eri ikäpolvien kanssa. Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä osallisuutta molemmissa ryhmissä ja saada aikaan hyviä kohtaamisia, jotka ovat merkityksellisiä molemmille asiakasryhmille.

Opinnäytetyöraportissani pääpaino on sukupolvien välisen vuorovaikutuksen merkityksellä vanhusten hyvinvointiin ja toimintakykyyn. Raportissa käsittelen lisäksi hyvän kohtaamisen ja osallisuuden mahdollistamisen merkitystä lapsille ja vanhuksille, sukupolvityön vaikutusta lapsiin sekä esiopetuksen eettistä kasvatusta. Käytän raportissa toimintatuokioihin osallistuneista Ilvola-Säätiön päivätoiminnan asiakkaista sanaa vanhus heidän omasta toivomuksestaan.

2 OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET JA KONTEKSTI

Tavoitteena opinnäytetyössäni oli lisätä vanhusten ja lasten vuorovaikutusta toimintatuokioilla. Tavoitteenani oli parantaa vuorovaikutuksella vanhusten hyvinvointia ja lisätä lasten suvaitsevaisuutta erilaisuutta kohtaan. Lasten kanssa toimiminen piristää vanhuksia sekä antaa heille elämäniloa ja muistoja omasta lapsuusajasta. Lapset oppivat toimimaan ja kommunikoimaan vanhusten kanssa, mikä mahdollisesti vaikuttaa heidän arvomaailmaansa positiivisesti. Lisäksi tavoitteinani olivat hyvien kohtaamisten järjestäminen ja molempien asiakasryhmien osallisuuden mahdollistaminen. Hyvien kohtaamisten ja osallisuuden tunteen kautta sekä lapset että vanhukset tuntevat itsensä arvostetuksi, mikä parantaa heidän itsetuntoaan. Lasten ja vanhusten vuorovaikutus on tärkeää molemmille osapuolille, joten yhtenä opinnäytetyön tavoitteena oli yhteistoiminnan jatkuminen vanhusten päivätoiminnan ja päiväkodin välillä.

Toimeksiantajana opinnäytetyössäni oli Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminta. Yhteistyökumppanina toimi Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti. Päivätoiminnan vanhusten ja päiväkodin lasten päivärtytmit ovat hieman erilaisia, mikä vaikutti toimintatuokioiden kellonaikaan ja rajasi niiden pituutta. Sekä toimeksiantajan että yhteistyökumppanin toiminta, ryhmäkoot ja päivärtytmi olivat minulle tuttuja sosionomiopintoihin kuuluvilta työharjoittelujaksolta, joten molemmille ryhmille sopiva aikataulu oli suhteellisen helppo löytää.

2.1 Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminta

Ilvola-Säätiö on Iisalmen kaupungin perustama ja omistama yksikkö, jossa tuotetaan ja kehitetään iisalmelaisille vanhuksille ja eläkeläisille monimuotoisia palveluita. Ilvola-Säätiön yksi toimintamuoto on vanhuksille suunnattu päivätoiminta. Päivätoiminnan tarkoituksena on tukea asiakkaiden kotona selviytymistä mahdollisimman pitkään, sekä edistää, tukea ja parantaa heidän hyvinvointiaan ja toimintakykyään kokonaisvaltaisesti. Päivätoiminnan palveluihin kuuluvat fyysisten toimintojen ylläpito ja kuntoutus, sosiaalisten kontaktien järjestäminen ikätovereihin, viriketoiminta ja asiakkaan terveyden seuranta. Päivätoiminnassa vanhus saa vaihtelua arkeen viikoittaisen toimintapäivän aikana. Vanhusten päivätoimintaan osallistuu Ilvola-Säätiön palvelutalossa yhteensä seitsemän asiakasryhmää. (Ilvola-Säätiö 2014.)

Opinnäytetyön toimintatuokioihin osallistui 8–10 vanhusta. Osallistujat olivat iältään 70–90-vuotiaita ja heidän toimintakykynsä oli suhteellisen hyvä. Kyseinen vanhusryhmä valikoitui opinnäytetyöhön lähinnä sopivan ryhmäkokonsa ja toimintakykynsä vuoksi. Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminnan henkilökunnasta toimintatuokioissa oli mukana liikunnasta vastaava ohjaaja sekä yksikössä työharjoittelussa olleet opiskelijat.

2.2 Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti

Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti on Iisalmen kaupungin päivähoito- ja esiopetusyksikkö, jossa on 3–6-vuotiaille lapsille tarkoitettuja kokopäiväpaikkoja 21. Päiväkodin tavoitteena on edistää lasten

sosiaalisia, tiedollisia ja taidollisia perusvalmiuksia montessorimetodin avulla. (Iisalmen kaupunki 2014.) Montessoripedagogiikka on nimetty kehittäjänsä italialaisen lääkäri-pedagogi Maria Montessorin mukaan. Montessori perehtyi lasten kehitysjaksoihin ja korosti kehityksen herkkyykskausien ja ympäristön merkitystä kasvatuksessa. Montessorimetodin tavoitteena on vahvistaa lapsen perusvalmiuksia elämää varten. (Iisalmen kaupunki 2014; Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti 2014.)

Montessori-päiväkodistä opinnäytetyön toimintatuokioihin osallistui seitsemän 5–7-vuotiasta lasta. Lasten vapaapäivien vuoksi lapsiryhmän kokoonpano oli erilainen jokaisessa toimintatuokiossa. Päiväkodin henkilökunnasta mukana oli lastentarhanopettaja ja yksikössä työharjoittelussa ollut sosiopiskelija.

3 ELÄMÄNILOA JA SUVAITSEVAISUUTTA OSALLISTAVALLA SUKUPOLVITYÖLLÄ

Vuorovaikutus on yhteistoiminnallinen tapahtumaketju, jossa vähintään yksi osapuoli haluaa välittää jotain viestiä toiselle. Siihen vaikuttavat sanat, ilmeet ja eleet, mutta myös viestijöiden väliset suhteet ja puhekuulttuuri sekä tilanne. Vuorovaikutuksen aikana puhuja ja kuuntelija vaikuttavat toisiinsa. Vuorovaikutuksen onnistuminen riippuu siitä, miten keskustelijat kuuntelevat toisiaan ja reagoivat kuulemaansa. Onnistunut vuorovaikutus edellyttää siis kykyä kuunnella, ei pelkkää puhumista. Hyvän kuuntelijan ominaisuuksiin kuuluu myös taito ymmärtää, tulkita ja arvioida viestiä, sekä tehdä siitä johtopäätöksiä. (Helsingin Yliopisto 2010.)

Vuorovaikutuksen sisältämät sosiaaliset kontaktit ja aktiivinen elämäntapa ovat mielenterveyden suojatekijöitä. Muita niin sanottuja sisäisiä suojatekijöitä ovat esimerkiksi tunnetaidot, elämän merkityksellisyys, elämänkokemus ja toiveikkuus elämänasenteena. Ulkoisia tekijöitä ovat muun muassa mielekkäät ihmissuhteet, vaihtelevat roolit, itsensä toteuttaminen ja osallisuus. (Hansen 2015, 7–8.) Sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa voivat toteutua kaikki edellä mainitut mielenterveyden suojatekijät.

Yhteiskunnassamme yksilöllisyyden korostuminen on johtanut yhteisöllisyyden katoamiseen ja arvojen itsekeskeisyyteen. Pidämme tärkeinä vain omaan elämäämme liittyviä asioita ja teemme tekoja, joista saamme vähintään saman verran kuin annamme. (Mattila 2007, 128–129.) Vanhusmyönteisyys on vähentynyt taloudellisen tilanteen kiristyttyä ja arvoasenteiden itsekeskeisyyden myötä. Yhteiskunnan asenteilla on vaikutusta siihen, millaiseksi elämä ikääntyessä muodostuu. Kykenemättömiksi ja heikoiksi leimatut vanhuksat saattavat passivoitua ja jäävät yhä enemmän eristyksiin. Sosiaalisella tuella ja yhteiskunnan asennemuutoksella vanhusten asemaa on mahdollista parantaa. (Lipponen 2004, 26.) Päiväkoti-ikäisten ja ikääntyneiden vuorovaikutuksen kautta suvaitsevaisuutta ja sosiaalisuutta on mahdollista lisätä. Päiväkoti-ikäisillä suvaitsevaisuuden ja toisten erilaisuuden hyväksymisen opetteleminen ovat osa esiopetuksen eettistä kasvatusta. Hyvät kohtaamiset ja osallisuuden tuntemukset kasvattavat yksilön itsearvostusta ja myönteisyyttä toisia ihmisiä kohtaan iästä riippumatta. (Iisalmen kaupunki 2011, 16; Mattila 2007,91.)

3.1 Vanhusten ja lasten välinen vuorovaikutus

Kansainvälisesti vanhusten ja lasten välisen vuorovaikutuksen merkitystä on tutkittu sekä yksilö että yhteiskuntatasolla. Iso-Britanniassa tehdyn Intergenerational practice -kirjallisuustutkimuksen mukaan sukupolvien välinen vuorovaikutus ja yhteistyö luovat esimerkiksi ymmärrystä, ystävyysuhteita ja luottamusta osallistujien välille. Nuoret oppivat erilaisia taitoja ja heidän itsetuntonsa paranevat. Vanhusten terveys ja hyvinvointi paranevat ja yksinäisyyden sekä arvottomuuden tunteet vähenevät. Sukupolvien välisellä toiminnalla on positiivista vaikutusta myös yhteisöön ja yhteiskuntaan sosiaalisen yhteenkuuluvuuden lisääntyessä. (Springate, Atkinson ja Martin 2008, 14.) Myös Alan Hatton Yeo (2007, 7) kirjoittaa sukupolvien välisten yhteistyöohjelmien merkityksellisyydestä osallistujille ja yhteisöille. Hänen mukaansa toimintaan osallistuvien asenteet toisiaan kohtaan muuttuvat positiivi-

semmiksi, yhteistyö vahvistaa osallisuuden tunteen myötä yhteisön kehitystä ja vähentää ikäyrjintää. Lisäksi yhteistyö tarjoaa tavan toimia sukupolvien välillä sekä parantaa keskinäistä kunnioitusta ja ymmärrystä.

Suomessa tutkimuksia sukupolvien välisen vuorovaikutuksen merkityksestä on tehty suhteellisen vähän. Dahlblom Tuula (2000, 67–91) on tehnyt pro gradu -tutkielman sukupolvien välisestä vuorovaikutuksesta. *Sukupolvet kohtaavat* on tapaustutkimus Metsätähden palvelutalosta, jossa toimii päiväkotijärjestelmä ja vanhusten palvelutalo samassa rakennuksessa. Palvelutalossa on ruokailun lisäksi viikoittaisia tuokioita lasten ja vanhusten kesken. Toimintatuokioissa esimerkiksi lauletaan, askarrellaan ja leivotaan. Spontaanit arkipäivän tilanteet ovat palvelutalon henkilökunnan kokemusten mukaan tärkeimmät lasten ja vanhusten väliset vuorovaikutustilanteet. Keskustelun lisäksi heidän välillään on silittämistä, halaamista ja leikkimistä.

Dahlblomin tutkielman mukaan vuorovaikutustilanteet eri ikäpolvien välillä ovat rikastuttavia. Vanhusten läsnäolo antaa lapsille elämänarvoja ja rauhoittaa heitä. Vanhukset pitävät lasten läheisyydestä. Lasten läsnä ollessa vanhusten ajatuksissa ja kehon fysiologiassa tapahtuu aktivoitumista, mikä vaikuttaa mielialaan ja elämänlaatuun. Erityisesti ne vanhukset, joilla ei ole lapsenlapsia, kaipaavat vuorovaikutusta lasten kanssa. Vanhusten kanssa toimiminen auttaa lasta kiinnittymään kulttuuriinsa ja arvostamaan vanhuksia. Liikkuessaan palvelutalon käytävillä ja ruokasalissa lapset ovat oppineet varomaan törmäilemistä huonokuntoisten vanhusten kanssa. Kun palvelutalosta kuolee joku asukkaista, osallistuvat myös lapset tilaisuuteen, jossa nostetaan lippu puolitankoon, lauletaan ja muistellaan vainajaa. Kuolemaa käsitellään aina lasten kanssa vielä muistelutilaisuuden jälkeen. Henkilökunta haluaisi lisätä yhteistä toimintaa palvelutalon asukkaiden ja päiväkodin lasten välillä, mutta kaikkia osapuolia palveleva toiminta vaatisi suunnittelua, mikä on vaikeaa työntekijöiden yhteisen suunnitteluajan puuttuessa. (Dahlblom 2000, 95–103.)

3.1.1 Sukupolvien välisen vuorovaikutuksen merkitys ikääntyneelle

Ikääntyneen ihmisen ja hänen ympäristönsä suhdetta tarkastelevassa sosiaaligerontologiassa on keskusteltu ikääntymisen myötä tapahtuvasta yhteiskunnasta irtaantumisesta ja vuorovaikutuksen vähäisyydestä. Gerontologisten tutkimusten mukaan optimaalisinta olisi saavuttaa sellainen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen aktiivisuuden taso, joka takaisi vanhukselle hyvän elämän. Tutkimuksilla on pyritty osoittamaan aktiivisuuden terveyttä ja elämänlaatua parantava vaikutus. Vanhukselle sosiaalinen vuorovaikutus toisiin ihmisiin ja jokin rooli yhteiskunnassa ovat yhtä tärkeitä kuin muillekin ikäluokille. Samastuminen muihin ihmisiin ja erityisesti elämänarvojen jakaminen ovat tärkeitä. Vuorovaikutus lasten kanssa tuo mieleen muistoja aktiiviselta ajalta, mikä voi hyvän tuen turvin parantaa erityisesti muistisairaana reagoitokykyä. (Lipponen 2004, 24–25.)

Sukupolvien välisen vuorovaikutuksen on todettu ylläpitävän iäkkäiden sosiaalista toimintakykyä, mielialaa ja hyvinvointia, mikä puolestaan vaikuttaa positiivisesti psyykkiseen, fyysiseen ja kognitiiviseen toimintakykyyn. Aktiivisella sosiaalisella osallistumisella on havaittu yhteyttä jopa elinajan pidentymiseen. Vähäiset aistiärsykkeet ja toiminnat tai aktiviteettien puuttuminen kokonaan voivat

aiheuttaa yksinäisyyttä, ahdistusta ja toivottomuutta, mutta jopa psyykkistä oireilua ja harhaisuutta. Tutkimusten mukaan vain oman ikäluokan kanssa seurustelevien vanhusten mieliala, muisti ja fyysinen toimintakyky säilyvät huomattavasti paremmin kuin lasten, nuorten ja työikäisten kanssa vuorovaikutuksessa olleiden iäkkäiden. Vanhenemiseen ei kuulu sosiaalisista suhteista ja läheisverkostoista luopuminen, päinvastoin sosiaalisten suhteiden ja toimintojen, kuten keskustelun, vierailuiden ja muistelun merkitys kasvaa iän myötä. Useat vanhukset halusivat olla vuorovaikutuksessa lasten kanssa. (Kivelä ja Vaapio 2011, 101–102.)

Japanissa vuosina 2011–2012 tehdyssä tutkimuksessa vanhusten ja lasten välisen sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitys korostui. Tutkimukseen osallistui 25 vanhusta, iältään 71–101-vuotiaita. Vanhukset jaettiin kahteen ryhmään, joista toinen ryhmä katsoi esikouluikäisten lasten laulu- ja tanssiesityksiä ja toinen ryhmä pelasi lasten kanssa erilaisia pelejä. Ryhmiä videoitiin ja vanhusten käyttäytymisessä oli nähtävissä suuria eroja. Lasten kanssa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa olleissa vanhuksissa havaittiin selvää aktivoitumista, rakentavaa vuorovaikutusta, katsekontakteja ja hymyilemistä verrokkiyhmän vanhuksia enemmän. Tutkijoiden mukaan hymyileminen, nauraminen ja keskustelu kertovat toisen ihmisen hyväksynnästä ja luottamuksesta häntä kohtaan. Heidän mielestään sosiaalinen vuorovaikutus lasten kanssa oli hyödyllistä vanhuksille, koska se antoi heille merkityksellisiä rooleja, muistutti heitä olemassa olevista taidoistaan ja lisäsi yhteiskuntaan kuulumisen tunnetta. (Morita ja Kobayashi 2013, 5–7.)

Kohdatessa lapsen vanhuksen muistot omasta lapsuudesta voivat aktivoitua ja heidän on mahdollista saada emotionaalista sisältöä elämäänsä. Hyvien muistojen tuoma emotionio voi parantaa vanhuksen mielialaa, elämänlaatua ja hyvinvointia. Yhdessä toimiessa lasten ja vanhusten tietoisuus omasta osaamisesta ja taidoista sekä siitä, että näitä ominaisuuksia arvostetaan, voi kasvaa. Lisäksi tietoisuus elämän jatkumisesta lasten kautta on vanhuksille merkityksellistä. Vanhus jakaa tietoaan ja taitojaan, mutta saa vastavuoroisesti uusia näkökulmia historiansa käsittelyyn, oppii uusia asioita ja pääsee uudelleen kosketuksiin lapsuuden aikaisiin mielikuvituksen ja leikin maailmoihin. Vanhuksille on merkityksellistä myös päästä siirtämään perinteitä ja kulttuuria eri ikäpolville. Lasten aidosta ilosta vanhukset saavat vahvuutta, joka kantaa arjessa. Lisäksi lapsilta saatu, usein välitön, palaute voi parantaa ikääntyneen elämänuskoa ja hyvinvointia. (Kalliomaa 2008, 43–44; Ukkonen-Mikkola 2011, 140–141, 157.)

Kotona yksin asuvien vanhusten sosiaalisen verkoston tärkeimmät henkilöt ovat lapset ja heidän jälkeläisensä. Vanhuuden voimavarat ja turvallisuuden tunne perustuvat paljolti perheyhteisön tunnesiteisiin ja kunnioitukseen. Valitettavasti ydinperhekeskeisyys on yhteiskunnassamme vähentänyt usean sukupolven perheyhteisöjen olemassa oloa. Vanhusten palvelutalojen yleistymisen myötä isovanhempien ei enää katsota kuuluvan ydinperheeseen. Lisäksi muuttuneet perherakenteet ja elämäntavat ovat vaikuttaneet siihen, että lasten ja isovanhempien yhteinen aika on vähentynyt. Vuorovaikutus eri-ikäisten kanssa olisi kuitenkin tärkeä ja merkityksellistä sekä lapsille että vanhuksille. (Lipponen 2004, 24.)

Valtakunnallisen Hyvinvointi 2015 -ohjelman mukaan ehkäisevän vanhuspolitiikan vahvistamisella olisi mahdollista pitää tulevaisuudessakin kiinni eduista, joita hyvinvointivaltiomme on sitoutunut tarjoamaan. Ikääntyneiden toimintakyvyn säilymisen kannalta tärkeiden sosiaalisten verkostojen ylläpito olisi tärkeä varmistaa. Sosiaalisten verkostojen suojaava vaikutus yksinäisyyttä, tarpeettomuuden tunnetta ja mielenterveysongelmia vastaan on havaittu. Hyvinvointi 2015 -ohjelman mukaan ehkäisevän vanhuspolitiikan keinoina olisivat sosiaalisen verkostojen ylläpidon lisäksi yhteisvastuun vahvistaminen ikääntyneen omaisten ja lähipiirin tuen, vapaaehtoistyön, sekä yhteisöllisyyden lisäämisen keinoin. (STM 2013, 41–42.)

3.1.2 Sukupolvien välisen vuorovaikutuksen merkitys lapselle

Sukupolvien välisen vuorovaikutuksen merkityksestä lapselle on tehty vain vähän tutkimuksia Suomessa. Tuulikki Ukkonen-Mikkola on tehnyt väitöskirjatutkimuksen Sukupolvien kohtaamisista lasten ja vanhusten yhteisessä palvelutalossa. Ukkonen-Mikkolan (2011, 133) väitöskirjan mukaan Chaker (2003) on tutkimuksessaan todennut, että sukupolvien väliset kohtaamiset kehittävät lasten sosiaalisuutta ja myönteisyyttä. Lapselle vuorovaikutus ikääntyneen kanssa avaa ikkunoita ikääntymisen kokemusmaailmaan ja antaa tietoisuutta tulevasta elämänvaiheesta. Sukupolvien välisellä vuorovaikutuksella ymmärrys erilaisuutta kohtaan paranee ja ennakkoluulojen häviäminen mahdollistaa suvaitsevaisuuden lisääntymisen. Vuorovaikutus vanhusten kanssa voi parantaa lapsen kielellisiä taitoja ja monipuolistaa hänen käsityksiään vanhuksista ja vanhenemisestä (Ukkonen-Mikkola 2011, 37).

Kuntaliitto on laatinut lapsipoliittisia linjauksia vuonna 2000 alkaneessa Visio 2015 – Lapsuuden uudenlainen arvostus -ohjelmassa. Ohjelma ohjaa Kuntaliiton omaa toimintaa. Kuntaliiton mukaan vanhuksien puuttuvat lasten elämästä ja lapsi voi syrjäytyä yhteiskunnasta jo hyvinkin nuorena. Tästä syystä Visio 2015 -ohjelman yhtenä tavoitteena onkin saattaa eri sukupolvet yhteen. Jotta lasten yhteisöissä olisi eri-ikäistä väestöä, tulee lapsille ja vanhuksille järjestää yhteisiä kokoontumispaikkoja. Niitä voivat olla esimerkiksi erilaiset ikääntyneille tarkoitettut yksiköt. Muiden lapsipoliittisten linjausten kanssa sukupolvityöllä olisi mahdollista ehkäistä syrjäytymistä. Visio 2015 -ohjelman loppuraportti on tarkoitus julkaista vuoden 2015 aikana. (Kuntaliitto 2000, 11–15.)

Oman kulttuurihistorian tunteminen auttaa lasta kiinnittymään omiin juuriinsa ja parantaa itsetuntoa. Tuntemalla historiansa lapsi oppii ymmärtämään paremmin oman yhteisönsä tapahtumia, mikä auttaa samalla kulttuurisen identiteetin muodostumista. (Hohenthal-Antin 2009, 103, 134.) Sosiaaliset suhteet mahdollistavat lapsen kognitiivisen, emotionaalisen ja sosiaalisen kehittymisen. Vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa lapsi oppii käsittelemään erilaisia ajatuksia ja näkökulmia, mikä laajentaa lapsen omia käsityksiä asioista. (Hännikäinen ja Rasku-Puttonen 2006, 14.)

Sukupolvien välinen vuorovaikutus lisää lapsen sosiaalisia taitoja. Hyvät sosiaaliset taidot auttavat lasta tulemaan toimeen muiden ihmisten kanssa, kun hänellä on keinoja ratkaista sosiaalisia ongelmia. Lapsen sosiaaliset taidot kehittyvät kokemusten ja kasvatuksen kautta eli tapahtuu niin sanot-

tua sosiokulttuurialista oppimista. Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan eri asioita aikakaudesta ja kulttuurista riippuen. Esimerkiksi 50 vuotta sitten hyväksi sosiaalisesti käytökseksi määritelty toiminta saattaa vaikuttaa nykyisin arkuudelta. Sosiaalisesti taitava ihminen osaa valita ongelmatilanteeseen parhaiten sopivan toimintatavan, eikä hänen tarvitse turvautua aggressioon. (Keltikangas-Järvinen 2010, 18, 20.)

Lasten ja vanhusten vuorovaikutus lisää ymmärrystä puolin ja toisin. He voivat jakaa esimerkiksi lapsuusajan kokemuksia, joista on mahdollista löytää yhtäläisyyksiä. Kokemusten jakaminen voi luoda heidän välilleen luottamuksellisen suhteen ja hävittää ennakkoluuloja. Hohenthal-Antinin mielestä lapsille ja vanhuksille tulisi olla kohtaamispaikkoja ja yhteisiä ryhmiä, joissa vanhukset voisivat jakaa elämäniisauttaan ja kokemuksiaan. Samalla he tuntisivat itsensä tarpeelliseksi. Kasvokkain kerrotut tarinat auttavat lasta kiinnittymään omiin juuriinsa. (Hohenthal-Antin 2009, 106–108.) Sukupolvityö voisi olla yksi tapa ehkäistä nuorison syrjäytymistä.

3.1.3 Muistelutyö ja toiminnalliset menetelmät osana sukupolvityötä

Sukupolvityön tarkoitus on saattaa eri sukupolvet yhteen. Sen tavoitteena on vahvistaa yhteisöllisyyttä, vähentää yksinäisyyttä ja siirtää kulttuurista perintöä aikuisilta nuoremmille. Esimerkiksi muistelutyö on hyvä menetelmä yhteisöllisyyden rakentamisessa. Yhteisöön kuulumisen tunteen on todettu parantavan osallistujien elämänlaatua. Muistojen jakamisella on mahdollista lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta, kun kuulija tai katselija pääsee sisälle muistelijan elettyyn elämään. Merkitykselliseksi muistelutyön tekee se, että tarinat luovat ymmärrystä kertojan maailmaan. Vaikka muistelutyö perustuu yksilön elämäkokemuksiin, ehkä vuosikymmenienkin takaa, tarinasta voivat kuulijat ja katselijat tunnistaa jotain omakseen. Lisäksi muistelijalle voi olla merkityksellistä työstää menneisyyttään. Oman historian tunteminen auttaa ymmärtämään kulttuuriamme ja edistää kulttuurisen identiteetin muodostumista. (Hohenthal-Antin 2009, 27, 32, 103, 134.)

Menneisyyden muistelu antaa yksilölle rohkeutta tarkastella omaa elämäänsä. Muistelutyössä elämäkokemukset tulevat näkyviksi ja siirtyvät nuoremmille ikäpolville, jolloin voidaan puhua kulttuurisesti merkittävästä vanhuudesta. Kouluikäisille vanhukset voisivat kertoa selviytymistarinoita esimerkiksi sota- ja pula-ajasta, ja samalla valaa selviytymisen uskoa nuoriin. Kertomukset voivat haastaa nuoret pohtimaan pula-ajan arvojen ja yhteisöllisyyden eroja nyky-yhteiskuntaan verrattuna. (Hohenthal-Antin 2009, 23–24.)

Luovassa muistelutyössä on aina mukana vuorovaikutus toisen ihmisen kanssa. Se luo dialogin eri aikakausien ja erilaisten ihmisten välille. Luovan muistelutyön menetelmiä ovat esimerkiksi muistorasiatyöskentely, muistojen teatteri sekä tarinalliset ja visuaaliset menetelmät. Tarinallisista menetelmistä Monika Riihelän kehittämä sadutus on yleisessä käytössä päiväkodeissa. Menetelmä on helppo ja edullinen toteuttaa. Sadutuksessa kertojan tai kertojien tarina kirjoitetaan sana sanalta ohjaimatta, muuttamatta tai arvioimatta sitä mitenkään. Lapset ja vanhukset voivat keksiä yhdessä tarinan ja mahdollisesti esittää sen. (Hohenthal-Antin 2009, 24–26, 87–88.)

Luovan työn ja aktiivisen kulttuuritoiminnan merkityksellisyys perustuu elämyksellisyyteen, yhteisöllisyyteen ja toiminnallisuuteen. Muistelutyötä voi tehdä missä tahansa ikävaiheessa, ei pelkästään vanhana, mutta sitä voi tehdä myös muistisairaana kanssa, koska lähimuistista poiketen heidän muistonsa sairastumista edeltävältä ajalta yleensä pysyvät. Kulttuuri ja taide parantavat elämänhallintaa ja koettua terveyttä. Aktiivinen toiminta taide- ja kulttuurityössä ehkäisee ja vähentää masennusta ja eristäytymistä. Luovuus sinänsä säilyy ikääntyneenäkin, jopa muistisairaana tai masentuneena. (Hohenthal-Antin 2009, 103; Kivelä ja Vaapio 2011, 103.)

Toiminnalliset työtavat auttavat asiakasta tarkastelemaan tunteitaan, arvojaan ja asenteitaan. Toiminnallisuus on eräänlainen työväline, joka mahdollistaa monipuolisen kohtaamisen ja vuorovaikutuksen osallistujien välille. (Mäkinen, Raatikainen, Rahikka ja Saarnio 2009, 158.) Muistojen teatterin tavoitteena on vaikuttaa asenteisiin sekä arvostaa muistoja ja kulttuuriperintöä voimavarana. Sen tärkeä tavoite on tuoda yksilön oma ääni ja tarina kuulluksi, jolloin elämäänsä muisteleva henkilö voi kokea tarinan omakseen. Muistorasiatyöskentelyssä kootut tavarat muodostavat eräänlaisen visuaalisen elämäkerran. Tavaroina voi olla esineitä, valokuvia tai kirjeitä, siis lähes mitä tahansa dokumentteja. Jokainen voi tehdä muistorasian itse tai sen voi työstää ryhmänä, esimerkiksi teemaksi. Ryhmänä työskentelyssä on mukana vuorovaikutuksellinen ja yhteisöllinen aspekti. Muistoja on mahdollista houkutella esille päiväkirjojen, kalentereiden, kirjeiden, valokuvien ja muistoesineiden avulla. Lisäksi musiikki, tanssi ja maalaaminen sekä maut, tuoksut ja materiaalit voivat auttaa unohdettujen asioiden palauttamisessa mieleen. Hohenthal-Antinin mukaan muistot on tärkeä tehdä näkyviksi, jolloin niistä muodostuu yhteistä muistitietoa. Historia voi kerrottuna olla lapsille liian vaikeaa ymmärtää, mutta teatterin ja visuaalisten asioiden kautta hahmottaminen on helpompaa ja mielenkiinto säilyy paremmin. (Hohenthal-Antin 2009, 31, 39–40, 60.)

Sukupolvityöllä on mahdollista vahvistaa yhteisöllisyyttä ja lisätä ymmärrystä eri-ikäisten välille. Ikääntyneiden selviytymistarinat voivat auttaa lapsia ja nuoria säilyttämään toivonsa vastoinkäymisten kohdatessa. (Hohenthal-Antin 2009, 23, 32.) Ikääntyneiden elämäkokemusta ja viisautta olisi mahdollista hyödyntää nykyistä enemmän päiväkodin ja koulun arjessa ja opetustilanteissa. Sukupolvityö on hyvä ennaltaehkäisevä työmuoto vanhustyöhön, mutta voi olla myös osana varhais- ja koulukasvatusta.

3.2 Varhaiskasvatus ja esiopetuksen eettinen kasvatus

Varhaiskasvatus on alle kouluikäisten lasten kasvatuksellista vuorovaikutusta. Se on tavoitteellista ja suunnitelmallista, ja sen tarkoitus on edistää lasten tasapainoista kehitystä, kasvua ja oppimista. Ensisijaisena tavoitteena on lasten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lisääminen. Perustarpeista huolehtimisen lisäksi lapsen tulee saada tuntee tulevaisuutensa arvostetuksi, hyväksytyksi, kuulluksi ja nähdyksi. Varhaiskasvatuksen arvopohjana ovat Lapsen oikeuksien sopimus ja Suomen perusoikeussäännökset. Varhaiskasvatuksen esiopetus on suunnitelmallista opetusta ja kasvatusta. Esiopetuksen eettinen kasvatus pitää sisällään arvo- ja normimaailman kysymysten tarkastelua, esimerkiksi oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa ja kunnioitusta päivittäisissä tapahtumissa. (Stakes 2005, 11–15, 28–29.)

Lapsi saa aikuisen antamasta mallista arvoja ja arvostuksia. Tärkeää eettisen kasvatuksen toteutumiselle on, että aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus toimii. Eettisen kasvatuksen tavoitteina ovat lapsen tukeminen yhteisöllisyyteen, vastuullisuuteen ja suvaitsevaisuuteen sekä toisten erilaisuuden hyväksyminen. Eettisen kasvatuksen tehtävänä on lisäksi lapsen terveen minäkuvan, sosiaalisten taitojen ja rohkeuden kehittyminen. Eettisesti hyväksyttävää käytöstä lapset oppivat päiväkodin normaalissa arjessa. Toimimalla ryhmässä eri-ikäisten kanssa lapset oppivat oikeudenmukaisuutta, hyväntahtoisuutta ja huolenpitoa. Eettinen kasvatusta pitää sisällään myös kulttuurisen katsoimuksen, jonka tavoitteena on kehittää lapsen katsomuksellista ajattelua. Siihen kuuluu mahdollisuus tutustua ja oppia arvostamaan lapsen oman kotiseudun kulttuuriperintöä. Monipuolinen vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa rikastuttaa lapsen kokemusmaailmaa. Elämänkatsomustietokasvatuksen tavoite on kehittää lapsen valmiuksia erilaisten vakaumuksellisten kysymysten kohtaamiseen. Kysymykset voivat liittyä esimerkiksi ihmissuhteisiin, yhteisöön ja lapsen kulttuuri-identiteettiin. (Iisalmen kaupunki 2011, 16; Opetushallitus 2010, 6, 14–15.)

Arvojen kehittyminen alkaa jo lapsuudessa. Kotikasvatuksella ja kasvu- ja elinyhteisöllä on suuri merkitys yksilön arvoihin, mutta myös päiväkodin ja koulun kasvatusta vaikuttavat asenteisiin ja arvoihin. (Mäkinen ym. 2009, 178.) Tapio Puolimatkan (2004, 338) mukaan arvotunteiden kehityksessä kasvatuksella on tärkeä merkitys. Mitä enemmän arvot ilmenevät aikuisen toiminnassa, ajatuksissa ja tunteissa, sitä enemmän hän aktivoi lapsen vastaavia arvopohdintoja. Vaikka arvokasvatusta vanhuksien lapsuusajasta muuttanut paljon lapsilähtöisemmäksi, sen tavoite on pysynyt samana. Aikuisen esimerkkiä seuraamalla lapsi oppii tekemään, ilman pakkoa, valintoja oikean ja väärän välillä, sekä kantamaan vastuun tekemistään valinnoista. Aikuisten teoilla ja sanoilla on suuri merkitys lapsen arvomaailman kehittämisessä. (Mattila 2007, 121.)

Arvokasvatuksen tavoite ei ole siirtää omia arvoja lapsille tai nuorille, vaan jokaisen on tarkoitus elää arvot todeksi yksilöllisellä tavallaan. Lapsen ja nuoren arvotajunnan kehittyminen vaatii omaa tietoa pohdintaa. Eettisen kasvatuksen tavoitteisiin kuuluu asenteiden laadun parantaminen, mikä näkyy yksilön itsearvostuksena, empatiakyvyn kehittymisenä ja altruismin eli hyvään suuntautumisenä asenteissa. (Lesojeff, Tervahauta ja Videnoja 2013, 69–70, 90.) Lasten oikeuksien julistuksen mukaan jokaisella lapsella tulee olla mahdollisuus kehittää yksilöllistä arvostelukykyään ja moraalista sekä sosiaalista vastuuntuntoaan (Unicef 2014).

3.3 Hyvä kohtaaminen

Hyvällä kohtaamisella ei tarkoiteta vain pinnallista tapaamista, vaan syvempää kasvokkain asettumista. Lapselle jokainen hyvä kohtaaminen on merkityksellinen, koska hän rakentaa käsitystään itsestään ja muista ihmisistä. Kohtaamisten aikana lapsi oppii miten ihmisten kesken toimitaan ja hän kokee tasavertaisuutta aikuisen kanssa. Kunnioittavalla ja arvostavalla kohtelulla lapsi sisäistää hyvien kohtaamisten merkityksen. Mikäli lapsi ottaa tasavertaisuuden arvoasenteeksi, hän oppii kunnioittamaan, ottamaan huomioon ja kohtelemaan hyvin muita ihmisiä. Todellinen toisen ihmisen ar-

vostaminen on syvällinen asenne, joka ohjaa yksilön moraalialia ja toimia läpi elämän. Erityisen merkityksellistä on, kun arvostaminen ja kunnioittaminen kohdistuvat heikkoon tai sairaaseen ihmiseen. (Mattila 2007, 79–80, 91, 129; Mattila 2011, 15, 18, 70.)

Hyvään kohtaamiseen kuuluu olennaisesti myös toivo. Lapsella ei ole vielä elämäkokemusta ja muistoja, joista voi ammentaa luottamusta tulevaisuuteen vastoinikäymisten kohdatessa. Vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa lapsi näkee, etteivät vastoinikäymiset uhkaa olemassaolon oikeutta. Arvot joko vahvistavat tai uhkaavat iloa, josta lapsi voi ammentaa rohkeutta ja toivoa, toisin sanoen elämän mielekkyyttä. (Mattila 2007, 81, 118.)

Frank Martela (2012, 7) on tehnyt tutkimusta vanhustyötä tekevien hoitajien ja asiakkaiden hoivayhteydestä. Hyvän hoivayhteyden ja hyvän kohtaamisen ominaisuudet ovat samanlaisia. Esimerkiksi toisen huomioon ottaminen yksilönä, vastavuoroisuus ja läsnäolo tässä hetkessä kuuluvat olennaisesti molempiin käsitteisiin. Lisäksi molemmissa tärkeää on kiireettömyys ja empatia. Eettisesti hyvä vanhustyö pitää sisällään ikääntyneiden tasa-arvoista ja aitoa kohtaamista, inhimillisyyttä ja kunkin ikääntyneen arvomaailman ymmärtämistä ja kunnioittamista. Kaikki edellä mainitut asiat kuuluvat tai niiden ainakin tulisi kuulua kulttuurimme arvoihin ja ihanteisiin. (Kivelä ja Vaapio 2011, 21–22.)

Hyvät kohtaamiset mahdollistavat yksilön identiteetin kasvun positiiviseksi. Identiteetti on kokonaisuus ihmisen omakuvasta, rooleista ja toiminnasta. Se muokkautuu elämän aikana. Yksilön sosiaaliseen identiteettiin vaikuttavat ihmiset, joiden kanssa ollaan vuorovaikutuksessa ja joihin samastutaan. Sosiaalinen identiteetti tarkoittaa yksilön paikkaa yhteisöissä ja yhteiskunnassa. (Eloranta ja Punkanen 2008, 122.)

3.4 Osallisuus

Osallisuus on vapaaehtoista vaikuttamista omaan yhteisöönsä sen tasavertaisena jäsenenä, suunnitteleminen ja toimimista arjen tilanteissa. Osallisuus ja osallistuminen ovat käytännössä eri asioita. Osallisuudessa yksilöt saavat mahdollisuuden vaikuttaa toimintaan, kun osallistuminen voi tapahtua täysin muiden ehdoilla. (Eskel ja Marttila 2013, 76, 78; Turja 2011, 4.)

Osallisuus lisää yksilön tunnetta yhteisöön kuulumisesta ja omasta tarpeellisuudesta. Yhteisöllisyydellä on merkitystä ystävyysuhteiden ja laadukkaan vuorovaikutuksen kehittymisessä. Yhteisöllisyyden kehittyminen ei ole automaattista, se saattaa vaatia pitkäkestoisiaakin prosesseja rakentuaan. (Koivula 2013, 19; Särkelä 2011, 154.) Yhteiskunnan muutokset ja ihmissuhteiden lyhytkestoisuus voivat ehkäistä yhteisöllisyyden muotoutumista. Yhteisöllisyyden edistäminen olisi tärkeää, koska sillä katsotaan olevan vaikutusta suvaitsevaisuuteen ja toisten ihmisten kunnioittamiseen. Erilaisten ja eri-ikäisten ihmisten kanssa työskentely mahdollistaa sosiaalisten taitojen kehittymisen ja luottamuksen saavuttamisen yhteisön muihin jäseniin. Luottamuksen saavuttaminen edellyttää tasa-arvoisuutta ja oikeuden mukaista ilmapiiriä. (Hännikäinen ja Rasku-Puttonen 2006, 13–14.) On muistettava, että osallisuus ja yhteisöllisyyden tunne sekä niiden merkityksellisyys ovat yksilöllisiä kokemuk-

sia, joten niistä saatu hyöty vaihtelee yksilön mukaan. Esimerkiksi lapsen kokemusvarastoon tallentuu vain toiminta, joka on lapsesta merkityksellistä. Aikuisesta toiminta voi näyttää merkityksettömältä, mutta on lapsesta itsestään yhteenkuuluvuuden tunnetta lisäävää ja voimaannuttavaa. (Ikonen 2006, 164; Turja 2011, 9.)

Roger Hartin kehittämien ”Osallisuuden portaiden” mukaan lasten ja aikuisten välinen yhteistoiminnallisuus on osallisuuden merkityksellisin muoto. Lapsille annetaan mahdollisuus tehdä aloitteita ja suunnitelmia. Aikuisten tehtävänä on antaa lapsille heidän tarvitsemaansa tukea ja tietoa. Tärkeää on lasten ja aikuisten välinen dialogi. Osallisuuden portaiden alimmat askeleet, joihin kuuluvat lasten manipulointi ja tunnelman luonti heidän avullaan sekä lasten muodollinen kuunteleminen, eivät ole osallisuuden mahdollistamista. Päiväkodissa osallisuuden mahdollistamisella toteutetaan sosiokulttuurisen oppimiskäsityksen mukaista varhaiskasvatustyötä. Sillä tuetaan lisäksi lapsen myönteistä itsetuntoa, demokraattista toimintatapaa sekä neuvottelu- ja keskustelutaitoja. (Turja 2011, 3–5.)

Vanhustyön eettisten periaatteiden mukaisesti osallisuuteen kuuluu oikeus ihmissuhteisiin ja kanssakäymiseen nuorempien ikäryhmien kanssa, heikentyneestä toimintakyvystä tai pitkäaikaislaitoksessa asumisesta huolimatta. Ikääntyneen hyvään elämänlaatuun ja toimintakykyiseen vanhenemiseen kuuluu myös yhteisöllisyys. (Kivelä ja Vaapio 2011, 21–22.) Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvakuista, Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi peräänkuuluttavat iäkkäiden mahdollisuutta osallisuuteen ja toimijuuteen. Lakien ja suosituksen mukaan ikääntyneillä tulee olla mahdollisuus osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon, mutta myös olla ja toimia yhteisön jäsenenä, toimijana ja palveluiden kehittäjänä. Toisin sanoen asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnittelun lisäksi niiden toteuttamiseen. Suosituksen mukaan palveluidensa suunnitteluun ja arviointiin tulee päästä myös ne joiden toimintakyky on heikentynyt. (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvakuista 2012, §1; Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000, §8; STM 2013, 17, 24.)

Ikääntyneen rooli ei sisällä keski-ikäiseen verrattuna yhtä paljon odotuksia ja vastuuta. Osallisuuden mahdollistamisella vanhus voi kokea arvostuksen tunteita, ja hänen hyvinvointinsa voi parantua. Koska tunteet ja tahto eivät katoa iän myötä, oleellisinta on se, miten ikääntynyt itse kokee vanhenemisen ja oman elämäntilanteensa. (Lipponen 2004, 25–26.) Lipponen mukaan Allardtin (1976, 32–33) teoria ihmisen perustarpeista pätee hyvin myös vanhuksiin. Tarveteoriassa esimerkiksi tulot, asunto ja terveys lasketaan kuuluvaksi elintason tarpeisiin. Yhteisyystarpeita ovat sosiaaliset suhteet, jotka luovat tunnetta osallisuudesta. Lisäksi ihmisen tarpeisiin kuuluvat itsensä toteuttamisen muodot. Näiden kolmen tarpeen täyttymisen voidaan katsoa tarkoittavan hyvää elämänlaatua, mutta koska olemme kaikki yksilöitä ja elämänlaatu on subjektiivinen kokemus, asiaa ei voi yleistää. (Lipponen 2004, 46–47.)

4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyössä käytin Jämsä-Mannisen työn kehittämisperiaatteita, johon kuuluvat kehittämistarpeen tunnistaminen, ideointivaihe, kehittäminen, sekä viimeistely- ja toteutusvaihe (ks. Jämsä ja Manninen 2000, 85). Ideointivaihe alkoi jo Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminnassa suorittamani työharjoittelun aikana. Vaiheeseen kuuluivat esimerkiksi sopivan vanhusryhmän ja toimintaympäristön valinta sekä tuokioiden kellonajan ja keston suunnittelu. Ideointivaiheessa tehdyt rajaukset ja ratkaisuvaihtoehdot tarkentuivat suunnitelmaksi kehittäminen vaiheessa. Kun toimintaa järjestetään usealle osallistujalle, suunnittelua helpottaa osallistujien tunteminen (Jämsä ja Manninen 2000, 54, 65). Suurin osa toimintatuokioihin osallistuneista Ilvola-Säätiön päivätoiminnan vanhuksista ja Kirkkopuiston Montessori-päiväkodin lapsista oli minulle ennestään tuttuja työharjoittelujaksoilta, mikä helpotti toiminnan suunnittelu- ja kehittämistyötä.

Osallisuuden mahdollistamisen merkitys asiakkaiden hyvinvointiin on mielestäni niin suuri, että haluan antaa sekä lapsille että vanhuksille mahdollisuuden suunnitella toimintatuokioita itse. Suunnittelupalaverissa lasten ja vanhusten kanssa roolini ohjaajana oli olla tiedonvälittäjä eli antaa tietoa molemmille asiakasryhmille mahdollisuuksista ja toimintoja rajaavista asioista. Osallisuutta lisäävän toiminnan suunnittelu- ja toteutusvaiheessa ohjaajan roolina on tiedonvälityksen lisäksi olla vastuunottaja ja rohkaisija. Hänen on oltava aidosti läsnä luoden ryhmälle turvallisuuden tunnetta. Vastuunottaminen toimintatuokioiden suunnittelussa näkyi siten, että huomioin ikääntyneiden toimintakyvyn ja mahdolliset heikentyneet aistitoiminnot sekä molempien asiakasryhmien turvallisuuden. Lasten mielenkiinnon säilyttämiseksi valitsimme vanhusten kanssa toimintoja, joissa tekemistä ja intoa riittäisi tuokioiden ajaksi. Ohjaajan asenteen tulee viestiä asiakkaan ja hänen mielipiteensä arvostusta. Hänen tulee luottaa asiakkaiden kykyihin ja toteuttaa heidän ideoitaan oikeasti. (Akola 2007, 13; Piironen 2007, 10.) Osallisuutta lisäävään toimintaan kuuluu myös arviointiosuus, siksi asiakkaat pääsivät kertomaan oman mielipiteensä tuokioista ja arvioivat näin toiminnan onnistumista.

Suunnittelupalaverien jälkeen olin yhteydessä sekä vanhusten päivätoiminnan että päiväkodin henkilökunnan kanssa aikataulujen ja työnjaon tarkentamiseksi, ja selvitimme tarvikkeiden hankkimistarpeita. Viimeistelyvaihe oli opinnäytetyöprojektin varsinainen toteutusvaihe, jossa tein pieniä muutoksia esimerkiksi tuokioiden pituuteen. Halusin liittää opinnäytetyöhöni myös toiminnan arvioinnin. Koska tavoitteenani oli yhteistyön jatkuminen päiväkodin ja vanhusten päivätoiminnan välillä, pidän arviointia tärkeänä toiminnan kehittämiseksi. Asiakkaiden itse tekemä arviointi antaa mielestäni realistisemmän kuvan toiminnan laadusta kuin esimerkiksi työntekijöiden antama arviointi. Jämsän ja Mannisen (2000, 38) mukaan myös idean kehittäminen tulee tehdä toiminnan arviointia, joten raportin Johtopäätöksiä toiminnasta -osiossa tarkastelen tuokioiden onnistumista.

4.1 Tarpeen tunnistaminen ja ideointivaihe

Sain opinnäytetyön idean ollessani työharjoittelussa Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminnassa. Keskustellessani vanhusten kanssa selvisi, että he toivoisivat lasten vierailevan päivätoiminnassa nykyistä useammin. Koska Ilvola-Säätiön päivätoiminnan ja Kirkkopuiston Montessori-päiväkodin päiväohjelmat olivat minulle tuttuja, meillä oli mahdollisuus suunnitella molempien asiakasryhmien arkirutiineihin sopiva aikataulu.

Yksiköiden päiväohjelmat eroavat toisistaan, mutta onnistuimme löytämään noin kahden tunnin mittaisen jakson, jolloin tuokioiden oli mahdollista järjestää. Toimintatuokioiden pidettiin noin kello 9.30–10.45. Tuokioiden pituuden lyheneminen alkuperäisestä suunnitelmasta oli positiivinen asia, koska alle kouluikäisten lasten motivaatio ei välttämättä olisi riittänyt pidempään yhtäjaksoiseen toimintaan.

4.2 Kehittämisen vaihe

Toiminnan suunnittelupalaverit pidimme lasten ja vanhusten kanssa erikseen. Kumpikin asiakasryhmä suunnitteli kahden tuokion sisällöt. Tuokioiden suunnittelu ei ollut kummallekaan asiakasryhmälle aluksi helppoa, mutta pienellä avustuksella keksimme mielenkiintoisia ja kaikille sopivia toimintoja. Molemmissa ryhmissä kaikki paikalla olijat osallistuivat suunnitteluun. Suunnittelupalaverissa ehdotin joitakin toimintoja ja autoin valinnoissa, mutta päätökset asiakkaat saivat tehdä itse. Tuokioiden sisällöiksi valikoitui mielenkiintoisia aiheita, jotka antoivat hyvän kuvan päiväkodin ja päivätoiminnan arjen toiminnoista.

Ensimmäisen toimintatuokion varasimme lasten ja vanhusten tutustumista varten. Koska lapset tulivat Ilvola-Säätiön palvelutalolle ensimmäistä kertaa, annoimme heille mahdollisuuden tutustua uuteen tilanteeseen, ihmisiin ja ympäristöön. Aiheeksi valitsimme tuolijumpan ja laululeikit. Vanhukset pohtivat suunnittelupalaverissa, että lapset haluaisivat todennäköisesti nähdä mitä vanhukset päivätoiminnassa tekevät. Koska päivätoiminnan arkeen kuuluvat käsityöt ja askartelu, valikoitui toisen tuokion aiheeksi pääsiäiskorttien tekeminen. Lisäksi vanhukset olivat kiinnostuneita näkemään päiväkodin arjen toimintoja. Koska montessorivälineistö ei ollut vanhuksille tuttua ennestään, he esittivät toiveen, että ainakin yhteen toimintatuokioon lapset toisivat päiväkodissa käytössä olevaa välineistöä.

Lasten kanssa pidetyssä palaverissa kerroin, että päivätoiminnan vanhukset haluaisivat tutustua päiväkodilla käytössä oleviin välineisiin. Lapsista oli mielenkiintoista päästä esittelemään välineitä ja he ehdottivat innokkaasti erilaisia tavaroita mukaan otettavaksi. Valitsimme pieniä ja kevyitä välineitä, koska tässä vaiheessa prosessia suunnittelimme, että lapset toisivat tavarat päivätoimintaan mukanaan. Koska päiväkodissa on käytössä paljon mielenkiintoista ja kehittävää materiaalia, päätimme, että kahden viimeisen toimintatuokion aiheena olisi lasten käytössä oleva välineistö. Lastentarhanopettaja oli lisännyt valitsemiemme tavaroiden lisäksi mukaan otettavaksi paljon muutakin materiaalia, mikä antoi vanhuksille mahdollisuuden tutustua päiväkodin välineistöön monipuolisesti.

4.3 Viimeistely- ja toteutusvaihe

Toimintatuokioiden toteutusvaiheessa teimme viimeistelyä lastentarhanopettajan kanssa lähinnä pidentämällä tai lyhentämällä tuokioiden kestoja lasten motivaation mukaan. Lisäksi askartelutuokiota pidennettiin, jotta lapset ja vanhukset ehtivät tehdä kortit rauhassa. Tuokioiden viimeistelyvaiheessa teimme siis pieniä muutoksia yksityiskohtiin, mutta suunnittelu- ja kehitysvaiheessa lasten ja vanhusten kanssa tehdyt linjaukset toteutuivat.

Toteutusvaihe eli varsinaiset toimintatuokiot sujuivat hyvin huolellisesti tehtyjen suunnitelmien vuoksi. Tuokioiden aikana pystyin havainnoimaan ja auttamaan lapsia ja vanhuksia tarvittaessa, sekä valokuvaamaan, koska toimintaa oli ohjaamassa lisäksi työntekijöitä ja opiskelijoita molemmista yksiköistä. Ainoana ohjaajana useissa pöytäryhmissä työskentelevien henkilöiden avustaminen olisi ollut mahdotonta.

Opinnäytetyöni toimintatuokioissa lasten ja vanhusten kohtaamiset loivat tilanteita, jotka ohjasivat lasta vastuullisuuteen ja suvaitsevaisuuteen. Toimiessaan vanhusten kanssa lapset pääsivät harjoittelemaan erilaisuuden hyväksymistä ja toisen ihmisen kunnioittamista päiväkodin arjesta poikkeavassa kontekstissa. Kommunikointi vanhusten kanssa kehitti lasten vuorovaikutus- ja sosiaalisia taitoja. Lapset ja vanhukset työskentelivät tuokioiden aikana ryhmien lisäksi pareittain ja havaitsin heidän keskustelevan välillä keskittyneesti toistensa kanssa. Vanhukset myös kyselivät lapsilta heidän iästään, päiväkodin arjesta ja kouluun lähtemisestä, mikä varmasti lisäsi lasten tunnetta kuulluksi tulemisesta ja aikuisen ihmisen kiinnostuksesta heidän asioitaan kohtaan.

Yhtenä opinnäytetyön tavoitteena oli, että hyvän kohtaamisen mukaiset toimintatavat näkyvät vuorovaikutustilanteissa koko prosessin ajan ja kaikkien osallistujien toteuttamana. Erityisesti minun ja muiden toimintaan osallistuneiden ohjaajien työskentely lasten ja vanhusten kanssa tuli täyttää hyvän kohtaamisen kriteerit. Erityisen tärkeänä pidin sitä, että kaikkia ryhmän jäseniä kohdeltiin tasapuolisesti ja kunnioittavasti, mikä toteutui hyvin kaikissa tuokioissa. Kaikki osallistujat kunnioittivat muiden toiveita ja me ohjaajat otimme huomioon sekä lasten että vanhusten jaksamisen. Osallistuimme keskusteluun ja ohjasimme toimintaa tarvittaessa, sekä loimme kiireetöntä ilmapiiriä omalla rauhallisuudellamme. Valokuvasin tuokioita mahdollisimman vähän, jotta se ei häiritsisi lasten ja vanhusten vuorovaikutustilanteita. Lapset ja vanhukset saivat toiminnassa mahdollisuuden kehittää positiivista identiteettiään uusien roolien ja vuorovaikutuksen kautta.

5 OPINNÄYTETYÖN TOIMINNALLINEN OSUUS

Ensimmäisen tuokion alussa tutustuimme toisiimme. Tutustumisessa käytimme apuna kortteja, joissa on valokuvaamiani ovia. Jokaisesta ovesta oli kaksi samanlaista kuvakorttia. Pyysin lapsia ja vanhuksia valitsemaan heidän eteensä levitetyistä korteista yhden. Tässä vaiheessa lapset istuivat omana ryhmänään ja vanhukset omanaan. Kun kaikki olivat valinneet kortin, pyysin yhtä vanhuksesta näyttämään korttinsa ja etsimme kortille parin, eli sen lapsen jolla oli samanlainen ovikortti. Molemmat kertoivat koko ryhmälle oman etunimensä ja syyn miksi valitsivat juuri kyseisen kortin. Menetelmää ei varsinaisesti ole suunnattu lapsille, mutta oli mielenkiintoista nähdä, miten lapset suhtautuvat tällaiseen tapaan kertoa itsestään. Osa lapsista ei osannut kertoa miksi valitsivat kyseisen kortin, mutta jotkut kertoivat valinneensa kuvan siksi, että kyseinen ovi muistutti heitä jostain tutusta ovesta. Vanhuksilla kuvat toivat mieleen myös muistoja lapsuusajalta. Ensimmäinen tuokio jatkui Ilvola-Säätiön liikunnanohjaajan vetämillä laulujumpilla. Lisäksi lauloimme lastentarhanopettajan johdolla päiväkodissa lapsille tutuksi tulleita lauluja, joihin liittyi taputuksia ja erilaisia liikkeitä. Osa lauluista oli tuttuja myös vanhuksille, kuten Suutarin emännän kehtolaulu, ja esimerkiksi Oravalla puussa -laulu innoitti koko ryhmän laulamaan ja leikkimään.

Toisella toimintakerralla teimme pääsiäiskortteja tapetinpaloista, höyhenistä ja nauhoista. Lapset toivat päiväkodilta mukanaan osan askartelutarvikkeista. Pienryhmien istumapaikat valitsin niin, että jokainen lapsi istui vanhuksen vieressä, jotta vuorovaikutus mahdollistui. Lapset myös auttoivat vanhuksia korttien teossa (kuva 1). Jatkoimme toisen tuokion pituutta hieman yli tuntiin, jotta korttien tekoon jäi tarpeeksi aikaa.

KUVA 1. Lapset auttoivat vanhuksia pääsiäiskorttien teossa (Tikkanen 2015-04-01).

Kolmannella ja neljännellä kerralla vanhuksat tutustuivat lasten johdolla päiväkodin välineistöön. Koska lapset tulivat Ilvola-Säätiön palvelutalolle jalkaisin, kävin hakemassa materiaalit päiväkodilta autolla. Suunnittelutuokioissa valitsimme lasten kanssa mukaan otettavaksi esimerkiksi kieli-, aisti- ja matemaattista välineistöä (kuva 2). Näistä kaikista osa-alueista löytyi helposti mukaan otettavaa materiaalia. Lastentarhanopettaja oli keksinyt mielenkiintoisia välineitä valitsemiemme lisäksi ja molemmilla kerroilla mukana oli kaksi korillista tavaraa. Vanhuksat pääsivät siis tutustumaan monenlaisiin päiväkodilla käytössä oleviin välineisiin.

KUVA 2. Matematiikan opiskelua montessorivälineistöllä (Tikkanen 2015-04-08).

Kolmannen tuokiokerran aluksi lapset esittelivät tulivuoren toimintatapaa koko vanhusryhmälle, jonka jälkeen he jakautuivat muutaman henkilön pöytäryhmiin. Välineistöä kierrätimme pöydästä toiseen, joten kaikki saivat mahdollisuuden tutustua useampaan välineeseen. Lapset ja vanhuksat työskentelivät myös pareittain, ja ryhmien kokoonpano muuttui toiminnan aikana hieman.

Neljännellä kerralla ryhmä aloitti päiväkodin välineistöön tutustumisen heti lasten saavuttua Ilvola-Säätiön palvelutalolle. Osa tavaroista oli samoja kuin edellisellä kerralla, koska kaikki vanhuksat eivät olleet ehtineet tutustua kaikkiin välineisiin. Montessorivälineistön lisäksi mukana oli myös muuta päiväkodeille suunniteltua materiaalia, joka oli kehittäväää ja vanhusten toimintoja ylläpitävää.

Päiväkodin välineistö kiinnosti päivätoiminnan vanhuksia paljon ja he kertoivat lapsille, ettei heidän lapsuusaikanaan ollut paljontakaan leluja tai askartelutarvikkeita. Vanhuksat pitivät erityisesti lippupapelista (kuva 3), jossa lipun kokoamisen lisäksi piti tunnistaa minkä maan lippu oli kyseessä. Suosituttuja olivat myös käden motoriikkaa parantavat rakennuspalikat ja aisteja kehittävä välineistö. Osa materiaalista on edullista ja helppoa toteuttaa, esimerkiksi nappien lajittelutehtävän silmät sidottuina Ilvola-Säätiön ohjaajat aikoivat toteuttaa päivätoiminnan asiakkaiden käyttöön.

KUVA 3. Lippupalapeli oli kiinnostava ja opettavainen (Tikkanen 2015-04-15).

Päiväkodin välineistöstä mukana oli joitakin käden motoriikkaa kehittäviä tavaroita. Hienomotoriikkaa ylläpitävät harjoitukset ovat, muistiharjoitusten ohella, ikääntyneiden toimintakyvyn kannalta merkityksellisiä, koska käden motoriikan ylläpitäminen on arjen toimintojen sujumiseksi tärkeää. Ohjeiden mukaan kootut rakennukset (kuva 4) tai erimuotoisista palikoista rakennetut kuviot kehittävät ja ylläpitävät aivotoimintaa. Onnistuneesti koottu rakennelma tuotti vanhusten ja lasten keskuudessa osaamisen ja onnistumisen iloa.

KUVA 4. Tornin rakentaminen kehittää hienomotoriikkaa (Tikkanen 2015-4-15).

Montessorivälineistö on suunniteltu kehittämään lasta, mutta välineistöistä suurin osa soveltuu hyvin myös vanhuksille. Jokaisella välineellä on yksi opettava asia tai käsite. Välineistöllä on mahdollista parantaa esimerkiksi hienomotoriikkaa, käden koordinaatiota ja muistia. Montessorivälineistössä on konkreettista ja abstraktia tekemistä ja erilaisia vaikeusasteita, joten kaikille löytyy mielenkiintoisia työskentelymahdollisuuksia toimintakyvystä riippumatta. Montessorivälineistö on suunniteltu niin, että lapsi huomaa itse omat virheensä, jolloin aikuisen ei tarvitse ohjata lasta kesken toiminnon. Tämä auttaa lasta keskittymään työskentelyyn ja lapselle on palkitsevaa havaita ja korjata itse virheensä. (Montessori-lastentalo ry 2015.) Lasten lisäksi erityisesti vanhukset ja muistisairaajat voivat hyötyvät välineistön monipuolisuudesta, opettavuudesta ja järjestelmällisyydestä.

Opinnäytetyön toimintatuokioiden aikana oli havaittavissa, että vanhukset pitivät päiväkodin välineistöä mielenkiintoisena ja viihdyttävänä. He keskittyivät työskentelyyn ja pohtivat tehtäviä niin kauan, että ratkaisu löytyi. Lapset työskentelivät päiväkodin arkeen verrattuna erilaisessa roolissa ohjatesaan ja neuvoessaan vanhuksia. He kävivät hakemassa uuden työn selvitetyn tilalle ja jatkoivat yleensä toimintaa saman vanhuksen kanssa.

6 TOIMINTATUOKIOIDEN ARVIOINTI

Opinnäytetyön toimintatuokioiden onnistumista arvioin havainnoimalla molempia asiakasryhmiä toiminnan aikana. Lisäksi sekä lapset että vanhukset ilmaisivat mielipiteensä prosessista. Vanhusten tyytyväisyyttä selvitin kysymällä heidän mielipidettään tuokioista heti toimintahetkien jälkeen. Lapset näyttivät tyytyväisyytensä välittömästi jokaisen tuokion päätyttyä laittamalla pienen kiven omaa mielipidettään parhaiten vastaavaan purkkiin, jotka olin varustanut kolmea eri tyytyväisyysastetta kuvaavilla hymynaamoilla. Molempien ryhmien tyytyväisyyttä selvitin kaikkien tuokioiden loputtua ryhmähaastattelujen avulla. Haastattelut toteutin puolistrukturoituna teemahaastatteluna, jossa molemmilla ryhmillä oli samat kysymykset.

Käyttämällä useaa menetelmää lisäsin arvioinnin luotettavuutta (ks. Hirsjärvi ja Hurme 2014, 38). Haastattelut analysoin teemojen ja vastaajaryhmän mukaan. Analysointi alkoi jo tuokioiden aikana tehdessäni havaintoja ja haastattelutilanteissa, kuten Hirsjärven ja Hurmeen (2014, 136) mukaan usein käy. Aineistopohjaisen analysoinnin tein muistiinpanojen perusteella haastattelujen jälkeen.

6.1 Havainnointi

Havainnointi soveltuu hyvin erityisesti vuorovaikutuksen tutkimiseen. Vuorovaikutustilanteissa lasten ja vanhusten välillä esimerkiksi ilmeet, eleet ja kosketus sekä katseet ovat sanojen sijasta merkityksellisessä roolissa. (Hirsjärvi ja Hurme 2014, 38; Ukkonen-Mikkola 2011, 124). Tuokioiden aikana havainnoin sitä, syntyikö lasten ja vanhusten välille katsekontaktia sekä hymyilivätkö ja keskustelivatko he toistensa kanssa. Havainnot kirjoitin dokumenttipäiväkirjaan heti tuokioiden jälkeen. Halusin, että havainnointi oli mahdollisimman huomaamatonta, eikä häirinnyt lasten ja vanhusten toimintaa. Tuokioiden aikana tekemäni havainnot tukivat haastatteluissa saamiani vastauksia.

Lapset ja vanhukset keskustelivat keskenään työskennellessään ja hymyilivät onnistuessaan ratkaisemaan tehtäviä. Iloisista ilmeistä pystyin päättämään heidän viihtyvän. Lasten läsnäolon lisäksi vanhukset innostuivat lasten tuomista erilaisista välineistä, joiden kanssa työskentely vaati keskittymistä ja miettimistä. Laululeikkien aikana vanhukset lauloivat ja leikkivät mukana vähintäänkin yhtä innokkaasti kuin lapset. Pääsiäiskorttien askartelutuokiossa kahdella lapsella kävi aika hieman pitkäksi. He kuitenkin jäivät istumaan pöydän ääreen ja seurasivat muiden askartelua. Lapset myös auttoivat vieressään istuvia vanhuksia. Erityisesti vanhus, jonka toinen käsi ei toiminut kunnolla, sai apua korttien teossa kahdeltakin lapselta leikkaamisessa ja liimaamisessa. Ennen kolmatta tuokiota yksi vanhuksista mietti, tuleekohan hänen askartelutuokion ”työkaveri” tällä kerralla.

Opinnäytetyöni toimintatuokioissa osa lapsista suhtautui ensimmäisen tapaamiskerran aikana hieman pelokkaasti uuteen ympäristöön ja ihmisiin. Ensimmäisen kerran tarkoituksena olikin tutustuminen ja halusin antaa lapsille mahdollisuuden saada turvaa omasta ryhmästään ja tutuista aikuisista. Jo toisen toimintatuokion aikana havaitsin, että lapset olivat vuorovaikutuksessa vanhusten kanssa ja osa puhui kuuluvalla äänellä, jos vieressä istuneella vanhuksella oli vaikeuksia kuulla hiljaista pu-

hetta. Istumajärjestyksen suunnittelin niin, että ryhmä oli tiivis ja jokainen lapsi istui vanhuksen vieressä, jotta kontakti oli helppo ottaa. Mikäli lapset olisivat istuneet omana ryhmänään, he olisivat kommunikoineet todennäköisesti vain oman ikäryhmänsä kanssa. Usean tapaamiskerran etuna oli se, että lapset ja vanhukset saavuttivat luottamuksen toisiaan kohtaan ja vuorovaikutus oli vapautunutta. Lapset sopeutuivat tilanteeseen mielestäni nopeasti ja saivat kokemuksia vuorovaikutuksesta erilaisten ihmisten kanssa. Ilmapiiri oli turvallinen myös lapsille, jotka olivat poissa tutusta päiväkotiympäristöstään. Toimintatuokioiden aikana tekemieni havaintojen ja osallistujien arviointihaastatteluiden perusteella lasten ja vanhusten kohtaamiset olivat merkityksellisiä ja antoivat elämäniloa erityisesti ikääntyneiden arkeen.

6.2 Tuokioiden jälkeiset mielipiteet

Lapset arvioivat tuokioita laittamalla kiven viihtymistään kuvaavaan hymynaamapurkkiin. Ennen lasten antamaa arviointia kerroin heille, että hymynaamoista iloisin ja vihreä kuvaisi mukavaa toimintaa ja surullisin punainen naama sitä, ettei tuokio ollut mukava. Keskimäinen keltainen hymynaama tarkoitti, että lapsesta tuokio oli ollut keskinkertainen. Lasten mielipiteet tuokiosta jakaantuivat jonkin verran. Ensimmäisessä tuokiossa, jossa tutustuimme ja lauloimme, lapsia oli viisi. Kaksi lapsista oli arvioinut tuokion mukavaksi, yksi keskinkertaiseksi ja kaksi ei ollut pitänyt tuokiosta. Toisessa tuokiossa lapset ja vanhukset tekivät pääsiäiskortteja. Lapsista yksi oli arvioinut tuokion mukavaksi, yksi keskinkertaiseksi ja kolme ei ollut pitänyt tuokiosta. Kolmannessa tuokiossa vanhukset pääsivät tutustumaan lasten johdolla montessori- ja muuhun päiväkodin välineistöön. Lapsista kaksi oli pitänyt tuokiosta ja neljä oli arvioinut tuokion keskinkertaiseksi. Viimeisellä toimintakerralla lapset ja vanhukset jatkoivat toimimista päiväkodin välineistön parissa. Lapsia oli yhteensä kuusi ja heistä kaksi oli arvioinut tuokion mukavaksi, kolme keskinkertaiseksi ja yksi ei ollut pitänyt tuokiosta.

Kysyin vanhuksilta välittömästi tuokioiden jälkeen heidän viihtymisestään ja tuokioiden pituuden sopivuudesta. Heidän mielestään kaikki tuokiot olivat sopivan mittaisia ja mukavia. Vanhusten mielestä lapsia oli mukava seurata ja heidän läsnäolonsa piristi. Erityisesti heitä kiinnosti mitä lapset tekevät päiväkodissa ja he odottivat kahden viimeisen tapaamiskerran välineistöön tutustumista paljon. Yksi vanhuksista luonnehti tuokioita vuoden parhaaksi tapahtumaksi, jota muistellaan vielä pitkään.

6.3 Haastattelut

Haastattelin molemmat asiakasryhmät erikseen kun kaikki tuokiot olivat loppuneet. Tutkimusmetodiksi valitsin puolistrukturoidun teemahaastattelun. Koska kaikki lapset eivät vielä osanneet lukea ja vanhuksilla oli puutteita näkökyvyssä, haastattelu oli mielestäni kysymyslomaketta parempi vaihtoehto. Haastattelujen aikana pystyin tarkentamaan kysymyksiä ja esittämään lisäkysymyksiä tarvittaessa.

Yksilöhaastatteluissa olisi kulunut paljon aikaa, koska molempien asiakasryhmien päivärhythmi on tiivis ja olisin pystynyt haastattelemaan saman päivän aikana vain pienen osan asiakkaista. Tästä syystä

valitsin ryhmähaastattelun. Sen etuna on nopeus. Lisäksi ryhmähaastattelussa ujojen ja arkojen lasten on todettu sanovan mielipiteensä yksilöhaastattelua helpommin. Haastattelutilanteissa on tärkeää ottaa huomioon ryhmän dynamiikka ja valtahierarkia, joilla on vaikutusta osallistujien rohkeuteen kertoa mielipiteensä. Mikäli joku haastateltavista dominoi ryhmässä, haastattelijan tulee huomioida muut ryhmäläiset pyytämällä heiltäkin kommentteja. (Hirsjärvi ja Hurme 2014, 63, 130.)

Lasten sanavarasto voi olla pieni ja vastaukset ovat yleensä lyhyitä ja pintapuolisia. Haastattelukysymysten tulee olla ymmärrettäviä, eikä niissä kannata käyttää vaikeita sanoja. Haastattelutilanteet eivät saa olla kovin pitkiä, ja sekä ympäristön että haastattelijan tulisi olla lapselle tuttu. Luotettavan vastauksen saamiseksi lapselta voi kysyä samaa asiaa kahdella hieman erilailla muotoillulla kysymyksellä. (Hirsjärvi ja Hurme 2014, 129–130.) Toimintatuokioiden arviointihaastattelun lapsille tein päiväkodilla, jotta ympäristö olisi mahdollisimman tuttu. Haastattelutuokion pituus oli noin puoli tuntia.

Vanhusten haastattelun tein palvelutalolla viimeisenä toimintatuokiopäivänä. Tuokioiden tapahtumat olivat vanhusten mielessä tuoreina. Huolehdin siitä, että kaikki kuulivat kysymykset ja saivat halutesaan sanoa oman mielipiteensä. Haastattelu oli rauhallinen noin tunnin kestänyt tuokio.

Haastattelukysymyksillä (liite 1) selvitin asiakkaiden tyytyväisyyttä osallisuutta ja toimintoja kohtaan. Osallisuuden kokemista selvitin suunnitteluvaiheen osalta. Tuokioiden suunnittelua molemmat ryhmät pitivät hyvänä asiana. Vanhukset pitivät erityisesti siitä, että saivat suunnitella tuokioita yhdessä keskustelemalla. He eivät osanneet nimetä mikä olisi ollut suunnittelussa vaikeinta tai helpointa. Kaikki olivat samaa mieltä siitä, että pystyivät vaikuttamaan tuokioiden sisältöön, eli uskalsivat sanoa oman mielipiteensä suunnittelupalaverissa. Haastattelussakin vanhukset kertoivat pitäneensä paljon lasten läsnäolosta ja heidän mielestään lapsilta oppi, kun he työskentelivät päiväkodin välineistöllä yhdessä. Vanhusten mielestä tuokioissa ei ollut mitään, josta he eivät olisi pitäneet. Mukavimmaksi tuokioissa vanhukset sanoivat olleen lapset ja välineistöön tutustuminen. Heidän mielestään toimintaa olisi mukava jatkaa, ja toiveina olivat esimerkiksi askartelu, huopatyöt ja leivonta. Keskustelimme myös siitä, että ideoiden vaihto päiväkodin ja vanhusten päivätoiminnan välillä olisi mielenkiintoista. Lapset voisivat heidän mielestään myös käydä esiintymässä päivätoiminnassa.

Päiväkodissa arviointihaastatteluun osallistui kuusi lasta. Myös heidän mielestään oli mukava päättää tuokioiden sisällöistä. Vaikeimmaksi asiaksi suunnittelussa he nimesivät Ilvolan palvelutalolle mukaan otettavien tavaroiden valitsemisen. Valintaa vaikeutti se, että pystyimme valitsemaan vain pieniä, kevyitä tavaroita, koska suunnittelimme tässä vaiheessa lasten tuovan tavarat mukanaan. Päiväkodin tarvikkeiden kuljettaminen autolla oli hyvä ratkaisu, koska vanhukset pääsivät tutustumaan välineistöön monipuolisesti.

Myös lapsista tuntui, että he pääsivät vaikuttamaan tuokioiden sisältöihin. Tuokiot lapset arvioivat kokonaisuudessaan mukaviksi ja viimeinen tuokiokerta oli yhden lapsen mielestä todella mukava. Hän leikki saman vanhuksen kanssa koko tuokion ajan, hakemalla nopeasti uutta tekemistä ratkaisuun tilalle. Ne tuokiot, jotka kestivät yli tunnin, olivat joidenkin lasten mielestä liian pitkiä. Osa lapsista ei pitänyt kaikista tutustumiskerran lauluista. Yhden lapsen mielestä laulut olivat mukavinta

tuokioissa. Joillekin lapsille olisi voinut olla liikunnallisempaa toimintaa. Yksi lapsista piti siitä, että toiminta oli erilaista normaaliin päiväkotipäivään verrattuna. Parannusehdotuksiksi lapset nimesivät erilaiset pelit ja tanssin. He voisivat omasta mielestään käydä esiintymässä vanhuksille jatkossakin, mutta myös vanhusten kanssa työskentely kiinnostaisi. Lapsista neljä oli sitä mieltä, että toimintatuokioita vanhusten kanssa voisi olla ehdottomasti jatkossakin ja kaksi haluaisi ehkä osallistua vastaaviin tuokioihin.

6.4 Eettisyys ja luotettavuus

Pidin tärkeänä, että toimin opinnäytetyössäni eettisesti kaikkia osapuolia kohtaan. Sekä lasten että vanhusten itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen toteutui vapaaehtoisuutena ja osallisuuden mahdollistamisena. Tasa-arvoinen kohtelu ja toisen ihmisen kunnioittaminen olivat lähtökohtana koko opinnäytetyön ajan.

Koska toimintaan osallistui lapsia, heidän vanhemmiltaan tuli saada lupa toimintatuokioihin osallistumiseen, toiminnan arviointihaastatteluihin ja valokuvaamiseen sekä niiden käyttöön ja julkaisuun Theseuksessa. Vanhemmat allekirjoittivat lupalomakkeen (liite 2) ja palauttivat sen päiväkotiin. Kirkkopuiston Montessori-päiväkotinä on Iisalmen sivistystoimen alainen yksikkö, joten luvan opinnäytetyön tekemiseen pyysin myös Iisalmen kaupungin päivähoidon vastaavalta työntekijältä. Luvan Ilvola-Säätiöltä sain yksikön toiminnanjohtajalta. Päivätoiminnan vanhuksilta pyysin suullisesti luvan valokuvaamiseen ja kuvien käyttöön sekä julkaisuun. Opinnäytetyöraportissani en mainitse osallistujien nimiä tai muita tunnistetietoja, ja valokuvissa ovat vain kuvien julkaisuluvan antaneet henkilöt.

Opinnäytetyön arviointiosuudessa luotettavuuden varmistin selvittämällä osallistujien mielipidettä usealla eri metodilla. Havainnot tukivat haastatteluissa saamiani mielipiteitä. Lapset saivat arvioida tuokioita haastatteluiden lisäksi laittamalla kiven mielipidettään parhaiten kuvaavaan hymynaamapurkkiin. En halunnut olla vaikuttamassa mielipiteeseen, joten poistuin tilasta arvioinnin ajaksi. Haastatteluissa pyrin auttamaan osallistujia esittämällä tarkentavia kysymyksiä, mutta vältin johdattelemasta heitä. Haastattelujen aikana kirjoitin vastaukset muistiin. Molemmissa ryhmissä vastaukset olivat aika lyhyitä, joten niiden kokoaminen ja analysointi oli helppoa.

6.5 Johtopäätöksiä toiminnasta

Sekä lapset että vanukset olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä toimintatuokioihin. Kuten ennen tuokioita arvelinkin, vanukset arvioivat toiminnan mukavammaksi kuin lapset. Arvioinnista päätellen vuorovaikutus lasten kanssa oli heille merkityksellistä. Haastatteluiden perusteella myös lapset olivat pitäneet yhteistyöstä vanhusten kanssa.

Lapset huomioivat vanhusten tarpeet auttamalla heitä askartelussa ja neuvomalla miten montessorivälineistön tehtäviä tulee tehdä. Auttamishalu kertoi myös toisen ihmisen kunnioittamisesta ja hyväksymisestä omana itsenään. Vuorovaikutus lasten ja vanhusten välillä lisääntyi tapaamisten myötä. Kahdella viimeisellä tapaamiskerralla keskustelu oli ajoittain vilkasta ja keskittyntä, mikä

kertoo tuokioiden rennosti ilmapiiristä. Lapset ja vanhukset olivat tutustuneet toisiinsa ja he olivat muodostaneet ryhmän, joka toimi tiiviisti yhdessä.

Osallisuuden mahdollistaminen on mielestäni tärkeää erityisesti toimiessa sosiaalialan asiakkaiden kanssa. Kuukausittaiset tai viikoittaiset suunnittelutuokiot voisivat antaa tunteen subjektiudesta ja yhteisöllisyydestä. Vaikka toimintatuokioiden suunnittelu tuntui aluksi hieman hankalalta sekä lapsista että vanhuksista, saimme yhdessä aikaan neljä toimivaa tuokiota, jotka olivat ainakin jollakin tavalla merkityksellisiä kaikille osallistujille. Kun lapset ja vanhukset tottuivat säännöllisiin suunnittelupalavereihin, he kertoisivat rohkeammin odotuksiaan ja toiveitaan, ja ideoiden keksiminen olisi todennäköisesti helpompaa.

Koska opinnäytetyöni yhtenä tavoitteena oli vanhusten ja lasten osallisuuden lisääminen, halusin kunnioittaa molempien ryhmien tekemiä suunnitelmia toimintatuokioiden sisällöistä. Muistelutyön menetelmät eivät siitä syystä sisältyneet toimintatuokioihin. Muistelutyö olisi todennäköisesti tehnyt tuokioista merkityksellisemmän erityisesti vanhuksille. Esimerkiksi muistojen rasian tekeminen tai sadutus voisivat toimia sekä lapsia että vanhuksia innoittavina menetelminä. Menetelmien ei tarvitse olla vaikeita toteuttaa tai kalliita tehdä, vaan yksinkertaisillakin elementeillä voi saada aikaan osallistujien hyvinvointia lisäävää toimintaa.

Opinnäytetyössäni tavoitteena oli myös yhteistyön jatkuminen päiväkodin ja päivätoiminnan välillä. Lastentarhanopettajan mukaan yhteistyötä olisi mahdollista jatkaa ja hän aikoi olla yhteydessä vanhusten päivätoiminnan henkilökuntaan kun toiminta olisi ajankohtaista. Arviointihaastattelujen perusteella myös kumpikin asiakasryhmä olisi valmis jatkamaan yhteistyötä. Yhteistyö Ilvola-Säätiön ja Montessori-päiväkodin välille on opinnäytetyöllä saatu alulle, ja uskon, että se tavalla tai toisella jatkuu.

7 POHDINTA

Filosofian maisteri Aino Suholan mukaan erään päiväkotikiikaisen pojan mielestä hän itse ei ollut vielä ihminen, eikä mummo enää ihminen (Ylikarjula 2011, 207–208). Toivottavasti pojan määritelmä ihmiselle ei kerro tämän päivän yhteiskunnan arvoista ja asenteista, vaikka ikäsyrjintä onkin nykyisin yleistä. Ikäsyrjintä kohdistuu myös lapsiin, jos heidän osaamistaan ei arvosteta ja osallisuuttaan mahdollisteta. Suuri osa lapsia koskevista päätöksistä tehdään yhteiskunnassamme aikuisten ehdoilla, kysymättä lasten mielipidettä.

Jotta vanhusten ja lasten välille syntyisi ystävyysuhteita, pitäisi tapaamisia olla useampia. Esikouluikäiset ovat mielestäni sopiva ikäluokka aloittamaan toimimisen vanhusten kanssa. He jaksavat nuorempia lapsia paremmin keskittyä noin tunnin ajaksi erilaisiin toimintoihin. Päiväkodin, ja erityisesti esikoululaisten, arki on kiireistä erilaisten toimintojen vuoksi. Lapset käyvät paljon päiväkodin ulkopuolella esimerkiksi luistelemassa, hiihtämässä, näyttelyissä ja lapsille järjestetyissä tapahtumissa. Mielestäni lasten arkea ei ole toivottavaa tehdä liian kiireiseksi. Siksi toimintatuokioita vanhusten kanssa voisi olla esimerkiksi kerran kuukaudessa. Koska Ilvola-Säätiön vanhukset käyvät päivätoiminnassa vain yhtenä päivänä viikossa, pari tuntia lasten kanssa kuukausittain voisi olla myös heille sopiva määrä. Lapset voisivat siis mielestäni käydä vanhusten päivätoiminnassa muutamia kertoja syyslukukauden ja kevätlukukauden aikana. He voisivat halutessaan esittää esimerkiksi päiväkodin kevät- ja joulujuhlaan suunnitellut esitykset vanhuksille, unohtamatta kuitenkaan yhteistä tekemistä. Myös Ilvola-Säätiön palvelutalon asukkaat ovat toivoneet lasten vierailuja, ja pitäisinkin tärkeänä, että hekin pääsisivät hyötymään vuorovaikutuksesta lasten kanssa. Lapset saattavat käydä esiintymässä palvelutalossa asuville vanhuksille harvakseltaan, mutta yhteinen toiminta olisi merkityksellisempää molemmille osapuolille.

Osallistujien iällä on merkitystä toiminnallisten tuokioiden pituuden lisäksi myös tuokioiden sisältöjen valintaan. Pienten lasten keskittyminen herpaantuu helposti, mikäli pitää pysyä paikoillaan pitkiä aikoja. Liikunnallinen ohjelma voi auttaa motivaation säilyttämisessä. Lasten ja vanhusten yhteisissä tuokioissa pitää kuitenkin ottaa huomioon myös vanhusten toimintakyky ja koko ryhmän turvallisuus. Liikuntarajoitteiset vanhukset eivät pysty osallistumaan kaikkiin liikunnallisiin toimintoihin, mikä voisi aiheuttaa heissä epätasa-arvon tunnetta. Mikäli Ilvola-Säätiön palvelutalon liikuntasali olisi ollut tuokioiden aikana vapaana, olisimme pelanneet ainakin yhdellä tuomintakerralla päivätoiminnan käytössä olevia pelejä. Peleistä suurin osa on suunniteltu liikuntarajoitteisille, ja niitä voi pelata myös istualtaan tai esimerkiksi rollaattorin tukemana. Peleillä on mahdollista ylläpitää esimerkiksi lihaskuntoa ja tasapainoa sekä käden motoriikkaa. Pelit ovat suosittuja vanhusten keskuudessa ja luulen, että lapset olisivat pitäneet niistä myös. Myös lähiluonnossa liikkuminen ja sen tutkiminen voisivat olla antoisa toimintamuoto lasten ja vanhusten yhteistuokioihin. Palvelutalojen pihat on yleensä suunniteltu turvallisiksi ja niissä on helppo liikkua myös esimerkiksi pyörätuolilla. Lapset viihtyvät ulkona yleensä hyvin ja uudessa ympäristössä lapsilla riittäisi varmasti katseltavaa. Vanhukset ja lapset voisivat yhdessä esimerkiksi istuttaa pihaan uusia kasveja ja yrittää tunnistaa siellä kasvavia kasveja, sekä tarkkailla pihapiirissä vierailevia eläimiä. Esikoululaisilla luonnon tarkkailu olisi osa luontiedekasvatusta.

Päiväkoti-ikäisten lasten ja palvelutalojen vanhusasiakkaiden välisen yhteistyön esteenä voivat joskus olla pitkät välimatkat. Sukupolvien välinen yhteistyö toteutuisi luontevasti integroiduissa palvelutaloissa, joissa asiakkaina olisi sekä lapsia että ikääntyneitä. Arjen toimintoja tehtäisiin yhdessä, jolloin vuorovaikutus ja ystävyyssuhteet sukupolvien välillä mahdollistuisivat. Hyväkuntoisimmat vanhukset voisivat halutessaan toimia ”päiväkotimummoina” ja ”-ukkeina”, mikä edesauttaisi suvaitsevaisuutta ja turvallisuuden tunnetta lapsilla, kun aikuisten antamaa tukea olisi enemmän saatavilla. Ikääntyneille lasten kanssa toimiminen voisi lisätä yhteisöllisyyden ja tarpeellisuuden tunnetta. Vapaehtoistyön merkitys kasvaa tulevaisuudessa varmasti myös päiväkotien ja koulujen arjessa, joten uusien toimintatapojen suunnittelu on tärkeää.

Vanhusten ja lasten, sekä nuorten yhteistoimintaa olisi mahdollista tehdä myös kouluissa. Lasten ja nuorten yhteistyöllä vanhusten kanssa on merkitystä niin yksilö, yhteisö kuin yhteiskuntatasolla (Springate ym. 2008, 14). Mikäli lapset aloittaisivat käynnit vanhusten luona päiväkotikäisinä ja jatkaisivat toimintaa koulussa, loisi pidempiaikainen yhteistyö enemmän merkityssuhteita molemmille osapuolille. Käsitykseni mukaan koululaisten ja vanhusten päivätoiminnan arkirytmiksi olisi päiväkotia helpompi yhdistää ja toimintatuokiot voisivat olla pidempiä. Mikäli toiminta tapahtuisi nuorten ja vanhusten kesken, aiheena voisi olla sota-ajasta ja sen jälkeisestä pula-ajasta selviytyminen. Päiväkotiikäisille lapsille aiheen käsittely saattaisi olla liian dramaattista ja vaikea ymmärtää. Todennäköisesti uusien toimintatapojen kehittäminen edellyttäisi muutoksia opetussuunnitelmiin. Mikäli sukupolvien välinen vuorovaikutus mahdollistettaisiin jo päiväkotikäissä, voisi opetussuunnitelman mukainen yhteistyö ikääntyneiden kanssa olla nuorista mielenkiintoista ja aiheuttaa heissä vain vähän vastustusta.

Opinnäytetyöni lähtökohtana oli vanhusten toive lasten vierailuista päivätoiminnan arjessa. Tavoitteenani oli järjestää mukavia toimintatuokioita sekä lapsille että vanhuksille, ja toteuttaa samalla arvokasvatusta päiväkodin arjesta poikkeavalla tavalla. Tuokiot olivat palautteen mukaan merkityksellisiä erityisesti vanhuksille, mutta myös lapset olivat valmiita jatkamaan yhteistyötä vanhusten kanssa. Lasten ja vanhusten vuorovaikutuksella ja yhteistoiminnalla lisäsin lasten suvaitsevaisuutta ja ymmärrystä erilaisuutta kohtaan, sekä tietämystä ikääntymisen vaikutuksista toimintakykyyn. Toivon vaikuttaneeni positiivisesti heidän asenteisiinsa vanhuksia kohtaan.

Kun suunnittelin opinnäytetyötäni, sain usealta ihmiseltä palautetta, että tuokiot tulisivat olemaan työläitä toteuttaa. Prosessin kaikki vaiheet olivat erilaisia ja ehkä siksi opinnäytetyön tekeminen ei tuntunut työläältä tai aikaa vievältä. Ensimmäisellä toimintakerralla osa lapsista ehkä hieman arasteli vanhuksia ja uutta ympäristöä, mutta jo toisella kerralla havaitsin iloisia ilmeitä sekä vanhuksilla että lapsilla. Askartelutuokiossa lapset auttoivat vanhuksia leikkaamisessa ja liimaamisessa ja yhdessä työskentely rohkaisi lapsia vuorovaikutukseen vanhusten kanssa. Kahdella viimeisellä toimintakerralla he alkoivat jo tuntea toisensa, mikä edesauttoi luomaan tuokioihin rennon ilmapiirin. Lapset selkeästi nauttivat montessorivälineistön esittelystä ja vanhusten neuvomisesta niiden käytössä. Viimeiseltä toimintakerralta poissa ollut lapsi harmitteli loppuhaastattelun aikana, ettei päässyt osallistumaan kyseiseen tuokioon.

Koko opinnäytetyöprosessi suunnittelupalavereista arviointihaastatteluihin on ollut merkityksellinen myös minulle. Vanhusten ja lasten vuorovaikutuksen, innostuksen ja ilon seuraaminen tuokioiden aikana ja heiltä haastatteluissa saamani palaute antoivat minulle varmuuden siitä, että päätös toiminnan järjestämisestä oli oikea. Opinnäytetyöni ei olisi toteutunut ilman Ilvola-Säätiön päivätoiminnan vanhuksia, Montessori-päiväkodin lapsia ja toimintaan osallistuneita yksiköiden työntekijöitä. Haluankin esittää suuret kiitokset kaikille opinnäytetyöni mahdollistaneille henkilöille.

LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT

- AKOLA, Stina 2007. Lasten osallisuus päiväkodin toiminnassa Suomessa ja Saksassa. Varhaiskasvatustieteiden pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. [Viitattu 2015-01-15]. Saatavissa: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/18213/URN_NBN_fi_jyu-2008161019.pdf?sequence=1
- ALLARDT, Erik 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- BRAND, Sari, HOLMI, Markku ja KUIKKA, Anu (toim.) 2013. Avain osallisuuteen. Menetelmiä ikääntyneiden ryhmätoimintoihin – osa 1. Kehittyvät vanhuspalvelut julkaisuja 1/2013. Helsinki: Vanhus- ja lähimmäispalvelunliitto ry (Valli).
- CHAKER, Anne Marie 2003. Putting toddlers in a nursing home. Wall Street Journal, 23.9.2003, D1ñD8.
- DAHLBLOM, Tuula 2000. Sukupolvet kohtaavat – tapaustutkimus lasten ja vanhusten yhteisestä palvelutalosta. Jyväskylän Yliopisto. Varhaiskasvatuksen laitos. pro gradu--tutkielma. [Viitattu 2015-07-23]. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18142>
- ELORANTA, Tuija ja PUNKANEN, Tiina 2008. Vireään vanhuuteen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- ESKEL, Paulina ja MARTTILA, Marjaana 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Julkaisussa: MARJANEN, Päivi, MARTTILA, Marjaana ja VARSA, Marjo (toim.). Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus, 75–96.
- HANSEN, Maija 2015. Seniori hyvinvointitreenit – hyvää mieltä ja oloa ryhmästä. Opas ohjaajille. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura.
- HATTON YEO, Alan 2007. Intergenerational practice: Active participation across the generations [verkkoartikkeli]. Beth Johnson Foundation. [Viitattu 2015-07-26.] Saatavissa: <http://citeserx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.494.3377&rep=rep1&type=pdf>
- HELSINGIN YLIOPISTO 2010. Vuorovaikutus – puhumista ja kuuntelemista [verkkojulkaisu] Kielijelppi. Helsingin kielikeskuksen äidinkielen viestintäopetuksen palveluyksikkö. [Viitattu 2015-01-23.] Saatavissa: <http://www.kielijelppi.fi/puheviestinta/vuorovaikutus-puhumista-ja-kuuntelemista>
- HIRSJÄRVI, Sirkka ja HURME, Helena 2014. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- HOHENTHAL-ANTIN, Leonie 2009. Muistot näkyviksi: muistelutyön menetelmiä ja merkityksiä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- HÄNNIKÄINEN, Maritta ja RASKU-PUTTONEN, Helena 2006. Johdanto: Päiväkoti ja koulu vuorovaikutuksellisinä yhteisinä. Julkaisussa: KARILA, Kirsti, ALASUUTARI, Maarit, HÄNNIKÄINEN, Maritta, NUMMENMAA, Anna Raija ja RASKU-PUTTONEN, Helena (toim.). Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 11–16.
- IISALMEN KAUPUNKI 2011. Iisalmen varhaiskasvatussuunnitelma. [Viitattu 2015-01-23.] Saatavissa: <http://www.iisalmi.fi/loader.aspx?id=ef31bb46-7188-43b2-9c33-fc219057f3e4>
- IISALMEN KAUPUNKI 2014. Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti. [Viitattu 2015-01-15.] Saatavissa: <http://www.iisalmi.fi/Suomeksi/Palvelut/Lasten-paivahoitopalvelut/Paivakodit/Kirkkopuiston-Montessori-paivakoti>
- IJÄS, Kirsti 2014. Valoa vanhuuteen Helsinki: Kirjapaja Oy.
- IKONEN, Merja 2006. Lasten vuorovaikutus ja leikki yhteisöllisyyden rakentajana. Julkaisussa: KARILA, Kirsti, ALASUUTARI, Maarit, HÄNNIKÄINEN, Maritta, NUMMENMAA, Anna Raija ja RASKU-PUTTONEN, Helena (toim.). Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 149–165.
- ILVOLA-SÄÄTIÖ 2014. Vanhusten päivätoiminta [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2015-01-14.] Saatavissa: <http://www.ilvola-saatio.fi/Palvelukeskus/Vanhusten-paivatoiminta>

- JÄMSÄ, Kaisa ja MANNINEN, Elsa 2000. Osaamisen tuotteistaminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi.
- KALLIOMAA, Milla 2008. Muuttuvat mummolat. Julkaisussa: SASSI, Pirkko, TARKKONEN, Tuula ja VAI-JÄRVI, Kari 2008. Lapsi ja isovanhemmat. Puheenvuoroja isovanhemmudesta. Espoo: Cultura, 42–46.
- KAUPPILA, Reijo A. 2012. Ikäihmisen osa. Raportti ikäihmisten syrjinnästä ja huonosta hoidosta Suomessa. Tampere: Mediapinta.
- KELTIKANGAS-JÄRVINEN, Liisa 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- KIRKKOPALVELUT RY 2013. Yhteisvastuu. Uutiset: Yhteisvastuu 2013 auttaa yksinäisiä vanhuksia [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2015-08-08.] Saatavissa: <http://yhteisvastuu.fi/fi/etusivu/7-suomi/102-kampanja-2013>
- KIRKKOPUISTON MONTESSORI-PÄIVÄKOTI 2014. Perehdytyskansio. Sijainti: Iisalmi, Kirkkopuiston Montessori-päiväkoti.
- KIVELÄ, Sirkka-Liisa ja VAAPIO, Sari 2011. Vanhana tänään. Helsinki: Suomen Senioriliike ry.
- KOIVULA, Merja 2013. Yhteisöllisyyden rakentuminen päiväkodin arjessa. Julkaisussa: MARJANEN, Päivi, MARTTILA, Marjaana ja VARSA, Marjo (toim.). Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus, 19–45.
- KUNTALIITTO 2000. Kuntaliiton lapsipoliittinen ohjelma: Visio 2015 – Lapsuuden uudenlainen arvostus [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2015-08-28.] Saatavissa: <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/lapset/lapsipolitiikka/Documents/EI%C3%A4k%C3%B6%C3%B6n%20lapset.pdf>
- LAKI IKÄÄNTYNEEN VÄESTÖN TOIMINTAKYVYN TUKEMISESTA JA IÄKKÄIDEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUISTA 2012. 28.12.2012/980. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2015-08-08.] Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>
- LAKI SOSIALLIHUOLLON ASIAKKAAN ASEMESTA JA OIKEUKSISTA 2000. 22.9.2000/812. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2015-07-23]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajatasa/2000/20000812>
- LESOJEFF, Heini, TERVAHAUTA, Maria ja VIDENOJA, Kalle 2013. NFG:n elämäntaidollis-eettinen nuorisokasvatus. Julkaisussa: LESOJEFF, Heini, PURJO, Timo, TERVAHAUTA, Maria ja VIDENOJA, Kalle. Kasvatus arvoihin-arvoa kasvatukseen. Helsinki: Non Fighting Generation Oy, 49–135.
- LIPPONEN, Mirja 2004. Asenteet vanhuksiin ja vanhuuteen. Vanhuus – koko eletyn elämän heijastuma. Julkaisussa: NOPPARI, Eija ja TANTTINEN, Marja-Terttu (toim.). Arvokas vanhuus ja vanhustyön arvostus. Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja B Raportteja 23. Helsinki: Diakonia AMK, 23–26.
- MARTELA, Frank 2012. Caring Connections - Compassionate mutuality in the organizational life of a nursing home. Hoivayhteys – keskeinen inhimillinen voimavara kahdenkeskisessä hoitotyössä. Väitös-kirja. Aalto Yliopisto. Tuotantotalouden laitos. Helsinki. [Viitattu 2015-02-13.] Saatavissa: <https://aaltoodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/7286/isbn9789526048482.pdf?sequence=1>
- MATTILA, Kati-Pupita 2007. Arvostava kohtaaminen arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- MATTILA, Kati-Pupita 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- MONTESSORI-LASTENTALO RY 2015. Montessorivälineet ja valmisteltu ympäristö [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2015-07-26.] Saatavissa: <http://www.montessori-lastentalo.net/montessori/montessoriv%C3%A4lineet-ja-valmisteltu-ymp%C3%A4rist%C3%B6>
- MORITA, Kumiko ja KOBAYASHI, Minako 2013. Research article: Interactive programs with preschool children bring smiles and conversation to older adults: time-sampling study [verkkoartikkeli]. BMC Geriatrics. [Viitattu 2015-07-26.] Saatavissa: <http://www.biomedcentral.com/content/pdf/1471-2318-13-111.pdf>

- MÄKINEN, Päivi, RAATIKAINEN, Eija, RAHIKKA, Anne ja SAARNIO, Tuula 2009. Ammattina sosionomi. Kurssikirja. Helsinki: WSOYpro Oy.
- OPETUSHALLITUS 2010. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010. Määräykset ja ohjeet 2010:27 [verkko-opas]. [Viitattu 2015-08-28.] Saatavissa: http://www.oph.fi/download/131115_Esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2010.pdf
- PIIROINEN, Tiina 2007. Ohjaajan opas lasten osallistavien ryhmien ohjaamiseen. Kuunnelkaa meitä- Lasten osallisuushanke 2006–2007 [verkkajulkaisu]. [Viitattu 2015-01-15]. Saatavissa: http://www.munvuoro.fi/cms/wpcontent/uploads/Tiina_Piironen_Ohjaajan_opas_lasten_osallistavien_ryhmien_ohjaamiseen.pdf
- PUOLIMATKA, Tapio 2004. Kasvatus, arvot ja tunteet. Helsinki: Tammi.
- SPRINGATE, Iain, ATKINSON, Mary ja MARTIN, Kerry 2008. Intergenerational practice. A review of the literature [verkkoaineisto]. Local Government Educational Children`s Services Research Programme. LGA research report F/SR262. [Viitattu 2015-07-26.] Saatavissa: <http://www.nfer.ac.uk/publications/LIG01/LIG01.pdf>
- STAKES 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet [verkkajulkaisu] Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakes oppaita 56. [Viitattu 2015-01-14.] Saatavissa: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>
- STM 2013. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi [verkkajulkaisu]. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Kuntaliitto. [Viitattu 2015-08-08.] Saatavissa: http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/ikaantyneet/laatusuositus/Documents/01_Laatusuositus_hyv%C3%A4n_ik%C3%A4ntymisen_turvaamiseksi_ ja_palvelujen_parantamiseksi_2013.pdf
- SÄRKELÄ, Riitta 2011. Osallisuus, vaikuttamismahdollisuudet ja sosiaalinen kestävyys. Julkaisussa: POHJOLA, Anneli ja SÄRKELÄ, Riitta (toim.). Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 144–168.
- TURJA, Leena 2011. Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Varhaiskasvatus tänään [verkkootikkeli]. Suomen Varhaiskasvatus ry:n verkkolehti. Toukokuu 2011, 1–15. [Viitattu 2015-08-28.] Saatavissa: <http://www.peda.net/img/lehti/facei/Turja-toukokuu2011.pdf>
- UKKONEN-MIKKOLA, Tuulikki 2011. Sukupolvien kohtaamia lasten ja vanhusten yhteisessä palvelukeskuksessa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen Yliopisto. Kasvatustieteiden yksikkö. [Viitattu 2015-02-12.] Saatavissa: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66723/978-951-44-8382-0.pdf?sequence=1>
- UNICEF 2014. Lasten oikeudet. Lasten oikeuksien julistus [verkkajulkaisu]. [Viitattu 2015-07-23.] Saatavissa: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-julistus/>
- YLIKARJULA, Simo 2011. Vanheneminen kielletty? Helsinki: Kirjapaja.

LIITE 1: TEEMAHAASTATTELURUNKO

Teema 1. Osallisuus

- Miltä tuntui suunnitella toimintatuokioita itse?
- Mikä suunnittelemisessa oli mielestäsi vaikeinta?
- Mikä suunnittelemisessa oli helpointa?
- Tuntuiko sinusta, että pääsit vaikuttamaan tuokioihin?

Teema 2. Toimintatuokiot

- Miltä sinusta tuntui olla mukana tuokioissa?
- Oliko tuokioissa jotain, josta et pitänyt?
- Mikä tuokioissa oli mukavinta?
- Mikä tuokioissa oli ikävintä?
- Olivatko tuokiot sopivan mittaisia?
- Millaisia muutoksia olisit halunnut tuokioihin?
- Haluaisitko, että tällaisia tuokioita eri-ikäisten kesken olisi jatkossakin?

LIITE 2: LUPALOMAKE LASTEN VANHEMMILLE

Hei lapsen vanhemmat!

Olen sosionomiopiskelija Savonia AMK:sta lisalmesta. Opinnäytetyönäni järjestän kevättalven 2015 aikana Kirkkopuiston Montessori-päiväkodin lapsiryhmän ja Ilvola-Säätiön vanhusten päivätoiminnan asiakkaiden kesken yhteisiä toimintatuokioita. Tarkoitukseni on järjestää 4-5 tuokiota, jotka ovat Ilvola-Säätiön palvelukeskuksessa, osoitteessa Riistakatu 21 A, lisalmi. Päiväkodin henkilökuntaa on mukana toimintahetkissä.

Toimintatuokioiden aikana aion havainnoida lasten viihtymistä ja tuntemuksia. Lisäksi kartoitan lasten tyytyväisyyttä toimintaan ryhmähaastattelulla tuokioiden jälkeen. Haastattelu tapahtuu päiväkodilla. Käsittelem saamiani vastauksia ja havaintoja opinnäytetyössäni niin, etteivät lasten nimet ja tunnistetiedot tule julki.

Opinnäytetyön kirjallista ja esitettävää osuutta varten otan valokuvia toimintahetkien aikana. Opinnäytetyö julkaistaan Theseus-julkaisuarkistossa (www.theseus.fi/) ja Savonian kirjastossa.

Tarvitsisin Teidän lupanne lapsenne osallistumiseen tuokioihin, havainnoimiseen ja haastatteluun, sekä valokuvaamiseen. Pyytäisin Teitä täyttämään alla olevan lomakkeen ja palauttamaan sen päiväkodille mahdollisimman pian (viimeistään viikolla 9). Yhteishuoltajuustilanteissa (eroperheet) tarvitsisin molempien vanhempien luvan allekirjoituksineen.

Tarvittaessa annan mielelläni lisätietoja sähköpostitse tai puhelimitse.

Kiitos yhteistyöstä ja hyvää talven jatkoa!

Ystävällisin terveisin

Tarja Tikkanen

Sosionomi-opiskelija, Savonia AMK

Tarja.J.Tikkanen@edu.savonia.fi

Puhelin 050 364 2849

Lapseni _____

Saa osallistua toimintatuokioihin	Kyllä ☐	Ei ☐
Lastani saa havainnoida	Kyllä ☐	Ei ☐
Lastani saa haastatella	Kyllä ☐	Ei ☐
Lastani saa valokuvata ja kuvia käyttää opinnäytetyössä	Kyllä ☐	Ei ☐

___/___ 2015 _____

Päiväys

Allekirjoitus/allekirjoitukset ja nimenselvennys